

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ
Ι Δ Ρ Υ Μ Α

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

Πτυχιακή Εργασία

**Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΦΩΝΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΝΗΜΕΡΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ
ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ**

ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ

ΕΥΦΡΟΣΥΝΗ ΛΙΟΥΜΠΑ Α.Μ 2010-031

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : ΜΑΚΡΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία σκοπό έχει την παρουσίαση του όρου της φωνολογικής ενημερότητας αλλά και κάποιων δραστηριοτήτων που μπορούν να εφαρμοσθούν για την ενίσχυσή της κυρίως σε παιδιά προσχολικής ηλικίας.

Σε πρώτο επίπεδο μέσα από βιβλιογραφική ανασκόπηση, παρουσιάζεται ο ορισμός της γλώσσας αλλά και τα στάδια της γλωσσικής ανάπτυξης. Στη συνέχεια, αναλύεται η έννοια της φωνολογίας και φωνητικής, η φωνολογική επεξεργασία, τα στάδια ανάπτυξής της αλλά και τα λάθη που πραγματοποιούνται εντός αυτών των σταδίων. Στο επόμενο κεφάλαιο πραγματοποιείται η παρουσίαση του ορισμού της φωνολογικής ενημερότητας, τα στάδια στα οποία εξελίσσεται αλλά και τα συστατικά της. Τέλος, παρουσιάζεται η κατάκτησή της στην προσχολική ηλικία. Στο τέταρτο κεφάλαιο, τονίζεται η σημασία της για την ανάπτυξη της γραφής και της ανάγνωσης, η σχέση της με τις μαθησιακές δυσκολίες και τη δυσλεξία και δίνονται κάποιες παρεμβάσεις.

Όσον αφορά στο πρακτικό μέρος, η εισαγωγή προϋδεάζει τον αναγνώστη για όσα θα παρουσιασθούν στις δραστηριότητες ενώ ακολουθούν οι ενότητες που παρουσιάζουν τη σημασία της ψηφιακής τεχνολογίας για τη δημιουργία των δραστηριοτήτων, τις κινήσεις του ειδικού για την επιλογή εικόνων και ήχων αλλά και χρωμάτων που θα ενταχθούν σε αυτές. Τέλος, παρουσιάζονται οι δραστηριότητες που απευθύνονται σε παιδιά προσχολικής ηλικίας με σκοπό την ενίσχυση της φωνολογικής τους ενημερότητας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	2
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1:	9
1.1. Γλώσσα	9
1.2. Δομή της γλώσσας.....	10
1.3. Στάδια γλωσσικής ανάπτυξης	11
1.4. Μεταγλωσσικές ικανότητες	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	16
2.1. Έννοια φωνολογίας και φωνητικής.....	16
2.2. Φωνολογική Επεξεργασία	18
2.3.Στάδια φωνολογικής επεξεργασίας.....	19
2.4. Φωνολογικά λάθη	20
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	22
3.1. Ορισμός Φωνολογικής Ενημερότητας	22
3.2. Συστατικά Φωνολογικής Ενημερότητας	24
3.3. Στάδια ανάπτυξης Φωνολογικής Ενημερότητας.....	25
3.4. Φωνολογική Ενημερότητα στην Προσχολική ηλικία	26
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4:	28
4.1 Σημασία Φωνολογικής Ενημερότητας για την κατάκτηση της γραφής.....	28
4.2. Σημασία Φωνολογικής Ενημερότητας για την κατάκτηση της ανάγνωσης	29
4.3. Αξιολόγηση Φωνολογικής Ενημερότητας.....	31
4.4. Φωνολογική Ενημερότητα και μαθησιακές δυσκολίες	33
4.5. Φωνολογική Ενημερότητα και δυσλεξία	33
4.6. Παρεμβάσεις	34
2. ΠΡΑΚΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ.....	Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.
Εισαγωγή	38
2.1. Σημασία ψηφιακής τεχνολογίας – εικόνας και ήχου στη δημιουργία δραστηριοτήτων για την κατάκτηση της φωνολογικής ενημερότητας στην προσχολική ηλικία	39
2.2. Επιλογή εικόνας και ήχου	40
2.3. Επιλογή χρώματος.....	41

3. Δραστηριότητες..... 43

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 86

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η γλώσσα αποτελεί το μέσο επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων ενώ η κατάκτησή της προϋποτίθεται για την ομαλή ένταξη του ατόμου στην κοινωνία, καθώς αποτελεί βασικό εργαλείο επικοινωνίας. Μάλιστα, η πηγαία ανάγκη του ανθρώπου για επικοινωνία την καθιστά ιδιαίτερα ωφέλιμη αλλά και απαραίτητη αφού δίχως αυτήν η επικοινωνία δεν μπορεί εύκολα να επιτευχθεί. Ωστόσο, η κατάκτησή της κατοχυρώνεται από τον άνθρωπο καθώς αναπτύσσεται, κατά την προσχολική και πρώτη σχολική ηλικία.

Από το αρχικό στάδιο της ηχολαλίας, δηλαδή της άτακτης προφοράς φωνημάτων, έως την κατάκτηση της ομιλίας και των μεταγλωσσικών ικανοτήτων, μεσολαβούν ορισμένα στάδια με πρωταρχικό το στάδιο κατά το οποίο το άτομο βρίσκεται στο πρώτο έτος της ζωής του όπου και ξεκινά η ανάπτυξη της γλωσσικής του ικανότητας. Σταδιακά, το άτομο οδηγείται σε κατάκτηση συμπλεγμάτων από τη σύνθεση των φωνημάτων που ήδη έχει κατακτήσει. Ιδιαίτερα σημαντικό στάδιο αποτελεί η κατάκτηση της φωνολογικής ενημερότητας, η οποία κάνει την εμφάνισή της στα τρία πρώτα έτη της ζωής του παιδιού και αναπτύσσεται ιδιαίτερα γρήγορα το τέταρτο ή πέμπτο έτος. Κατά την περίοδο αυτή το παιδί διανύει σημαντικά βήματα καθώς κατακτά τη δυνατότητα ανάλυσης και σύνθεσης φωνημάτων. Το στάδιο αυτό, μάλιστα, κρίνεται καθοριστικό για την κατάκτηση του προφορικού αλλά και του γραπτού λόγου, της ανάγνωσης και της γραφής.

Στην παρούσα εργασία πρόκειται να μελετηθεί η έννοια της γλώσσας και τα δομικά της μέρη αλλά και τα στάδια γλωσσικής ανάπτυξης. Θα ορισθούν οι έννοιες της φωνολογίας και φωνητικής, τα στάδια της φωνολογικής επεξεργασίας, τα λάθη σε φωνητικό επίπεδο. Ακόμη, θα παρουσιασθεί η έννοια της φωνολογικής ενημερότητας και τα στάδια κατάκτησής της από το παιδί κυρίως της προσχολικής ηλικίας όπως και

η σημασία της για την κατάκτηση του προφορικού και γραπτού λόγου. Στο δεύτερο μέρος της εργασίας, το πρακτικό επίπεδο, πρόκειται να παρουσιασθούν δραστηριότητες που θα συνοδεύονται από οπτικοακουστικό υλικό, οι οποίες απευθύνονται σε παιδιά προσχολικής ηλικίας και αφορούν την κατάκτησή της φωνολογικής ενημερότητας.

ΔΟΜΗ

Εισαγωγή

Θεωρητικό μέρος

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

1.1 Γλώσσα

1.2 Δομή της γλώσσας

1.3 Στάδια Γλωσσικής ανάπτυξης

1.4 Μεταγλωσσικές ικανότητες

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

2.1 Έννοια Φωνολογίας και Φωνητικής

2.2 Φωνολογική επεξεργασία

2.3 Στάδια Φωνολογικής επεξεργασίας

2.4 Φωνολογικά λάθη

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

3.1 Ορισμός Φωνολογικής Ενημερότητας

3.2 Συστατικά Φωνολογικής Ενημερότητας

3.3 Στάδια ανάπτυξης Φωνολογικής Ενημερότητας

3.4 Φωνολογική Ενημερότητα στην Προσχολική ηλικία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

4.1 Σημασία Φωνολογικής Ενημερότητας για την κατάκτηση της γραφής

4.2 Σημασία της Φωνολογικής Ενημερότητας για την κατάκτηση της αναγνωστικής ικανότητας

4.3 Αξιολόγηση της Φωνολογικής Ενημερότητας

4.4. Φωνολογική Ενημερότητα και μαθησιακές δυσκολίες

4.5. Φωνολογική Ενημερότητα και δυσλεξία

4.6. Παρεμβάσεις

Πρακτικό μέρος

---

1. Εισαγωγή
2. Σημασία ψηφιακής τεχνολογίας- εικόνας και ήχου στην δημιουργία δραστηριοτήτων για κατάκτηση φωνολογικής ενημερότητας στην προσχολική ηλικία
  - 2.1 Επιλογή εικόνας και ήχου
  - 2.2 Επιλογή χρώματος
3. Δραστηριότητες

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1:

1.1. Γλώσσα

Αν θέλει να ορίσει κανείς την έννοια της γλώσσας συνειδητοποιεί πόσο περίπλοκη είναι αυτή. Απαραίτητος μάλιστα, φαίνεται να είναι αρκετά συχνά ο διαχωρισμός της από τις έννοιες του λόγου και της ομιλίας. Έτσι, πολλοί φιλόσοφοι και γλωσσολόγοι φαίνεται να διακρίνουν τις έννοιες αυτές, όπως έκανε από τους πρώτους ο Hegel καθώς διέκρινε τη γλώσσα σε λόγο και ομιλία αλλά και ο George Von Der Gabelenz, ο οποίος κατηγοριοποιεί σε γλώσσα, ομιλία και λόγο. (Μπαμπινιώτης, 1998)

Ορίζοντας την γλώσσα, ο Saussure (1979), την χαρακτηρίζει ως μια σύμβαση που βασίζεται στην ικανότητα του λόγου και που ορίστηκε για να επιτευχθεί η επικοινωνία ανάμεσα στο κοινωνικό σύνολο. Για τον ίδιο η γλώσσα και ο λόγος αποτελούν διαφορετικά πράγματα, μια διαφορά τους μάλιστα, έγκειται στο γεγονός πως ο λόγος δεν μπορεί να ταξινομηθεί ως κοινωνικό ή ατομικό προϊόν ή ως προς κάποια επιστήμη καθώς ανήκει σε πολλές ενώ η γλώσσα από μόνης αποτελεί κατηγορία. Η εκτέλεση της ικανότητας του λόγου στον άνθρωπο αποτελεί την ομιλία. Ο λόγος αποτελεί υπερατομικό προϊόν ενώ η ομιλία ατομική πραγμάτωση.

Παρόμοια, η Τζουριάδου (1995) χαρακτηρίζει το λόγο διαδικασία χρήσιμη για την επικοινωνία ενώ η γλώσσα αποτελεί σύστημα. Με το λόγο το άτομο έρχεται σε επαφή και κατανοεί τους γύρω του και αντίστοιχα τον κατανοούν και οι ίδιοι, ενώ η ομιλία αποτελεί πραγμάτωση του λόγου.

Ακόμη, ο Chomsky διαχωρίζει τη γλώσσα σε γλωσσική ικανότητα και γλωσσική επιτέλεση. Ο ίδιος εισηγείται την θεωρία της κατάκτησης της γλώσσας από τους ανθρώπους λόγω της εγγενής φύσης της καθώς θεωρεί ότι είναι έμφυτη στον άνθρωπο. Επομένως, η γλωσσική επιτέλεση αποτελεί πραγμάτωση μιας έμφυτης ικανότητας του ατόμου ενώ δεν αποτελεί κοινωνικό προϊόν. (Τσόμσκυ, 2003)

1.2. Δομή της γλώσσας

Όπως αναφέρει ο Chomsky, όλες οι γλώσσες έχουν κάποια κοινά χαρακτηριστικά ως προς τη δομή τους, κυρίως συντακτικές δομές, οι οποίες σε συνδυασμό με κάποιες έννοιες που υπάρχουν σε κάθε πολιτισμό καθιστούν την κατανόησή τους εφικτή από αλλόγλωσσους. (Chomsky, 2003)

Σύμφωνα με τους Bloom και Lahey (1978), η γλώσσα διακρίνεται σε τρία επίπεδα, ως προς τη μορφή, το περιεχόμενο και τη χρήση. Έτσι ως προς τη μορφή διακρίνουμε τη μορφολογία, τη φωνολογία και τη συντακτική λειτουργία της, ως προς το περιεχόμενο τη σημασιολογία και ως προς τη χρήση την πραγματολογία.

- Το *φωνολογικό επίπεδο* έχει ως αντικείμενο το λόγο. Η ανάλυση του λόγου γίνεται σε φθόγγους και φωνήματα.
- Το *μορφολογικό επίπεδο* έχει ως αντικείμενο τις ελάχιστες μονάδες της γλώσσας μας και τους κανόνες που αφορούν στο συνδυασμό τους.
- Το *συντακτικό επίπεδο* αναφέρεται στους κανόνες με τους οποίους δομούνται οι προτάσεις από λέξεις και φράσεις.
- Το *σημασιολογικό* αφορά τους κανόνες με τους οποίους δίνουμε την ερμηνεία σε λέξεις απλές ή σύνθετες.
- Το *πραγματολογικό επίπεδο* αναφέρεται στη χρήση της γλώσσας σε κοινωνικό επίπεδο.

1.3. Στάδια γλωσσικής ανάπτυξης

Τα στάδια της γλωσσικής ανάπτυξης από τα οποία διέρχεται κάθε παιδί αποτελούν αυτά που θα το οδηγήσουν στην κατάκτηση της γλωσσικής ικανότητας αλλά και των μεταγλωσσικών ικανοτήτων.

Πηγή: <http://slideplayer.gr/slide/1949491/>

Εικόνα 1: Γλωσσική ανάπτυξη του παιδιού

Τους πρώτους μήνες της ζωής ενός εμβρύου, παράγει ήχους ασυνάρτητους. Πριν από τον έκτο μήνα, το μωρό ακούει ήχους και ανταποκρίνεται σε αυτούς ενώ πολλές φορές τους επαναλαμβάνει. Το μέσο επικοινωνίας που χρησιμοποιεί είναι το κλάμα, παραλλάσσοντας το ρυθμό και την ένταση με σκοπό να υποδείξει αυτό που επιθυμεί την εκάστοτε στιγμή. Μπορεί ακόμη να χρησιμοποιήσει χειρονομίες ή να χαμογελάσει όταν του μιλούν. Τέλος, χρησιμοποιεί φωνήματα.

Περνώντας στον 7ο μήνα της ζωής του, αντιλαμβάνεται κανείς μια νέα κατάσταση όπου το μωρό αρχίζει να καταλαβαίνει κάποιες λέξεις είτε να ανταποκρίνεται στην προφορά του ονόματός του. Στο στάδιο αυτό, μπορεί να επαναλαμβάνει περισσότερους ήχους και να τους μιμείται. Επίσης, αντιλαμβάνεται προσταγές που του απευθύνονται. Το στάδιο αυτό διαρκεί έως και το δωδέκατο μήνα της ζωής του παιδιού.

Όταν το παιδί φθάσει στην **ηλικία του 1 έτους**, αρχίζει να μιμείται το πρότυπο της ομιλίας των μεγαλύτερων του προφέροντας ήχους. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός πως στο στάδιο αυτό δεν δύναται να προφέρει κάποια σύμφωνα συνήθως στην αρχή των λέξεων ή στο τέλος. Επίσης, κατά το στάδιο αυτό το παιδί έχει αποκτήσει κάποιο λεξιλόγιο που συνήθως αποτελείται από έως και είκοσι λέξεις και έτσι συνδυάζει τις χειρονομίες με το λόγο για να επικοινωνήσει.

Στη συνέχεια, σε **ηλικία των 19 μηνών και έως τους 24 μήνες** το παιδί ξεκινά συνήθως να χρησιμοποιεί περισσότερο λέξεις από νεολογισμούς. Είναι φανερό πως εντάσσει στο λόγο του αντωνυμίες και ρήματα ενώ κατά την εκφορά του λόγου του χρησιμοποιεί χρωματισμό στην τόνο της φωνής του. Ακόμη, μπορεί να αναγνωρίσει και να κατονομάσει κάποια αντικείμενα που του είναι οικεία ενώ το λεξιλόγιό του έχει διευρυνθεί ιδιαίτερα.

Καθώς φθάνει στην **ηλικία των 2 έως 3 ετών**, το παιδί συνεχίζει να κάνει χρήση ηχολαλίας αλλά κυρίως αυτό συμβαίνει όταν συναντά δυσκολίες στην ομιλία. Έχει την ικανότητα να εκφράζεται σε κάποιο βαθμό, όπως να προφέρει κάποιες βασικές του ανάγκες ή να ζητά κάποια αντικείμενα που επιθυμεί. Είναι δυνατόν ακόμα, να αναγνωρίζει εικόνες και μέρη του σώματος, να απαντά σε απλές ερωτήσεις που κατευθύνονται σε αυτό και να ακολουθεί προσταγές. Ακόμη, διαθέτει πλουσιότερο λεξιλόγιο που αποτελείται από διακόσιες και περισσότερες λέξεις ενώ αντιλαμβάνεται

περίπου εννιακόσιες. Ακόμη, είναι δυνατόν να κάνει σωστή χρήση φωνηέντων και το ρήμα «είναι», αντωνυμίες, κάποια ρήματα αλλά και κτητικά μορφήματα.

Το επόμενο στάδιο περιλαμβάνει τις **ηλικίες των 3 έως 4 πρώτων χρόνων του παιδιού**. Στο σημείο αυτό, το παιδί διαθέτει λεξιλόγιο που περιλαμβάνει χίλιες πεντακόσιες λέξεις ή και περισσότερες, με το αντιληπτικό του λεξιλόγιο να είναι ακόμη πιο εκτενές. Στην ηλικία αυτή είναι δυνατόν να αντιλαμβάνεται τις συζητήσεις που ακούει ενώ κάνει σωστή χρήση ρημάτων και αντωνυμιών με κάποια λάθη βέβαια να επιμένουν. Είναι δυνατόν ωστόσο να λάβει μέρος και σε συζητήσεις.

Στην **ηλικία των 4 έως 5 ετών**, έχει ακόμα ευρύτερο λεξιλόγιο, αναγνωρίζει κάποια χρώματα και αριθμούς ενώ μπορεί να απαντά σε πιο σύνθετες ερωτήσεις που μπορεί να του απευθυνθούν και ο λόγος του είναι συνήθως αντιληπτός. Είναι δυνατόν μάλιστα να αφηγηθεί ιστορίες ή γεγονότα και αρχίζει να χρησιμοποιεί χρόνους ιστορικούς ή πιο σύνθετα μορφήματα.

Ακολούθως, στο **στάδιο των 5 έως 6 ετών**, το αντιληπτικό του λεξιλόγιο ξεπερνά τις δεκατρείς χιλιάδες λέξεις ενώ μπορεί να λάβει μέρος σε συζητήσεις με πιο σύνθετες ερωτήσεις. Μπορεί να ονομάσει τις μέρες της εβδομάδας και να μετρήσει έως κάποιον αριθμό, να μεταδώσει πληροφορίες και η επικοινωνία του χαρακτηρίζεται από ευκολία.

Το στάδιο των **6 έως 7 ετών** το παιδί έχει σχεδόν κατακτήσει τη βασική χρήση της γλώσσας. Είναι δυνατόν να συζητήσει και να ακολουθήσει πιο σύνθετες συζητήσεις, γνωρίζει αριθμούς και τις περισσότερες έννοιες του χρόνου ενώ χρησιμοποιεί σωστά τα ρήματα, κατανοεί έννοιες του χρόνου. (Sheridan, 1997)

Στη συνέχεια της ανάπτυξής του και κατά τη φοίτηση στο σχολείο αποκτά αναγνωστική ικανότητα και ευρύτερο λεξιλόγιο ενώ σταδιακά οδηγείται στην κατάκτηση της γνώσης του συντακτικού, της γραμματικής και άλλων κανόνων της χρήσης της γλώσσας. Πάντως, έως το τέλος της πρώτης σχολικής ηλικίας το παιδί έχει

κατακτήσει την ικανότητα να προσαρμόζει τον τόνο της φωνής του ανάλογα με την περίσταση, να ζητά εξηγήσεις, να εκφράζει συναισθήματα αλλά και έχει αναπτύξει μεταγλωσσικές ικανότητες.

1.4. Μεταγλωσσικές ικανότητες

Οι μεταγλωσσικές ικανότητες αφορούν στην ικανότητα του ατόμου να αντιλαμβάνεται τις γνώσεις του όσον αφορά τη λειτουργία, τη χρήση και τη δομή της γλώσσας του.(Rondal, 1982) Οι ικανότητες αυτές διαδέχονται την γλωσσική ικανότητα, την οποία κατακτά το παιδί στα πρώτα χρόνια της ζωής του.

Όπως αναφέρει η Τζουριάδου (1994) τις μεταγλωσσικές ικανότητες αποτελούν **η σημασιολογική επίγνωση, η φωνολογική, η συντακτική και η πραγματολογική επίγνωση.**

Η *σημασιολογική επίγνωση* αφορά στην ικανότητα του ατόμου να αντιλαμβάνεται τις λέξεις ως οντότητες, με έννοιες οι οποίες αντιστοιχούν σε ένα ή περισσότερα αντικείμενα.

Η *φωνολογική επίγνωση* αφορά στην ικανότητα του ατόμου να αντιλαμβάνεται ότι ο λόγος αποτελείται από μονάδες και η ικανότητα να τις διακρίνει.

Η *συντακτική επίγνωση* που αναφέρεται στην ικανότητα του ατόμου να διακρίνει τη συντακτική δομή της πρότασης.

Η *πραγματολογική επίγνωση*, η οποία αναφέρεται στο κοινωνικό πλαίσιο, στο οποίο αντιστοιχεί η γλώσσα που χρησιμοποιεί.

Οι ικανότητες αυτές είναι βέβαια άμεσα συνδεδεμένες με την κατάκτηση της αναγνωστικής ικανότητας όπως και την κατάκτηση της γραφής από το παιδί κατά το πέρασμα από την προσχολική στην πρώτη σχολική ηλικία. Μάλιστα, σύμφωνα με έρευνες, η κατάκτησή τους προϋποτίθεται με τη φωνολογική επίγνωση να αποτελεί

δεξιότητα που σχετίζεται περισσότερο από όλες με την εκμάθηση της γραφής. (Μανωλίτσης, 2000)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

2.1. Έννοια φωνολογίας και φωνητικής

Η διάκριση της φωνητικής από τη φωνολογία αποτελεί αντικείμενο συζήτησης που έχει απασχολήσει ιδιαίτερα την επιστήμη τα τελευταία χρόνια. Παρά την φαινομενική ομοιότητα των δύο κλάδων, είναι κοινώς αποδεκτό πως διακρίνονται ενώ η διαφορά τους αφορά στο αντικείμενο- σκοπό τους.

Όπως αναφέρει και ο Mounin (2003), αντικείμενο της **φωνητικής** αποτελεί η διαδικασία περιγραφής των φθόγγων της γλώσσας. Αυτή η περιγραφή είναι δυνατόν να είναι ακριβής παραθέτοντας το χρόνο προφοράς κάθε γλωσσικού στοιχείου της γλώσσας. Ακόμη, είναι δυνατόν να παραθέτει τα χαρακτηριστικά των οργάνων που προφέρουν τα στοιχεία αυτά ή να αποδίδει άλλα χαρακτηριστικά της εκφοράς. Ως σημείο εκκίνησης της επιστήμης αυτής, ορίζεται η τακτοποίηση των φθόγγων μιας γλώσσας, παρόλα αυτά οι επιστήμονες αντιλαμβάνονται μια ευρεία γκάμα όσον αφορά τα χαρακτηριστικά κάθε φθόγγου, για παράδειγμα διαφορετική προφορά για το ίδιο φώνημα σε διαφορετική λέξη. Έτσι, θέματα όπως η διαφορετική εκφορά του ίδιου φωνήεντος παρά την ίδια απεικόνιση του στο γραπτό λόγο, η ταύτιση των διαφορετικά προφερόντων συμφώνων των ατόμων παρά τις διαφορές στην εκφορά και άλλα παρόμοια θέματα αποτελούν αντικείμενο έρευνας της επιστήμης.

Σύμφωνα με την Γαβριηλίδου (2003), η φωνητική εκτείνεται σε κάποιους τομείς. Αρχικά, εξετάζει την παραγωγή φωνημάτων από τον άνθρωπο και η οποία αποτελεί την αρθρωτική φωνητική. Ακόμα, αναφέρεται στα στοιχεία που λαμβάνει το άτομο όταν κάποιο άλλο προφέρει φωνήματα και αποτελεί την ακουστική φωνητική ενώ τέλος η ακροατική φωνητική αφορά την επεξεργασία των προφερόμενων στοιχείων από το άτομο που λαμβάνει τα στοιχεία αυτά. Έτσι, η πρώτη αναφέρεται στον τρόπο

με τον οποίο το άτομο πραγματοποιεί τις δραστηριότητες της άρθρωσης, το μέρος όπου πραγματοποιούνται οι διαδικασίες αυτές και τα όργανα που χρησιμοποιούνται. Αντίθετα, η ακουστική εξετάζει αυτά που εκλαμβάνονται από το άτομο που λαμβάνει ακουστικές πληροφορίες ενώ τέλος, η ακροατική αφορά στο αποτέλεσμα από αυτή τη διαδικασία.

Την απάντηση στα ερωτήματα της φωνητικής ωστόσο, έρχεται να δώσει η επιστήμη της **φωνολογίας**, η οποία διακρίνεται ως προς το αντικείμενο εξέτασής της σε φωνηματική αλλά και στη διαδικασία περιγραφής φαινομένων. Η φωνηματική στόχο έχει την διάκριση της λέξης σε φωνήματα, την ταύτιση και τακτοποίησή τους. Η επιστήμη λοιπόν, πραγματεύεται την διαφορετική προφορά που μπορεί να έχει σε μια γλώσσα κάποιο φωνήεν ή σύμφωνο, ανάλογα με τη λέξη στην οποία εντάσσεται. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το βραχύ «ε» ή το πιο μακρό, το οποίο θα ενταχθεί σε μια λέξη. Παρόμοια, σε άλλες γλώσσες φωνήεντα εκφέρονται διαφορετικά μέσα στις λέξεις (Mounin, 2003).

Όπως αναφέρεται και στην Nespor (1999), το αντικείμενο της επιστήμης της φωνολογίας αποτελούν οι ίδιοι οι ήχοι που προφέρει ο ομιλητής μιας γλώσσας αλλά και οι συνδυασμοί μεταξύ τους για τη δημιουργία λέξεων. Ωστόσο, αντικείμενό της αποτελεί και η σχέση μεταξύ των φωνημάτων εντός του περιβάλλοντος στο οποίο βρίσκεται και την επηρεάζει. Αποτελεί, μάλιστα, επίπεδο στο οποίο συντελείται η γλωσσική εξέλιξη του ατόμου και ικανότητα που προϋποτίθεται για την ομαλή γλωσσική ανάπτυξή του.

Σύμφωνα με τους Chomsky & Halle, η σχέση ανάμεσα στη φωνολογία και τη φωνητική αφορά στο αντικείμενο που πραγματεύεται η κάθε επιστήμη. Η φωνολογία αναφέρεται

ειδικά σε μια γλώσσα, ενώ η φωνητική δεν αφορά μια μόνο γλώσσα αλλά έχει αντικείμενο γενικό και όχι ειδικό και αφορά όλες τις γλώσσες (Nespor, 1999).

2.2. Φωνολογική Επεξεργασία

Η ικανότητα του ατόμου να κάνει χρήση των φωνημάτων προφέροντας λέξεις στη γλώσσα του, ωστόσο, προϋποθέτει την απόκτηση ορισμένων δεξιοτήτων που θα συμβάλλουν σε αυτή την κατεύθυνση. Η φωνολογική επεξεργασία αποτελεί ικανότητα ιδιαίτερα σημαντική που είναι απαραίτητη για την γλωσσική κατάκτηση του ατόμου.

Έτσι, θέλοντας να ορίσουμε την ικανότητα αυτή θα μπορούσαμε να αναφέρουμε πως πρόκειται για την ικανότητα του ατόμου να επεξεργάζεται τα μέρη μιας λέξης, μέσα από διαδικασίες της γλώσσας, σε γραπτό ή προφορικό λόγο ενώ σχετίζεται άμεσα με τη μνήμη. (Βούλγαρης)

Η φωνολογική επεξεργασία μπορεί να διαχωρισθεί σε κάποιους τομείς ανάλογα με το πεδίο που αναφέρεται ο κάθε τομέας. Έτσι, ο πρώτος αφορά στη φωνολογική επίγνωση και την ικανότητα επεξεργασίας της φωνητικής δομής της γλώσσας. Ο δεύτερος αναφέρεται στη κωδικοποίηση στη βραχυπρόθεσμη μνήμη του ατόμου πληροφοριών που αφορούν την τρέχουσα διαδικασία ενώ ο τρίτος αναφέρεται στη μακροπρόθεσμη μνήμη για επαναφορά των πληροφοριών σε μεταγενέστερο στάδιο (Wagner, Torgesen, 1987).

Η σημασία της φωνολογικής επεξεργασίας στην σωστή χρήση του γραπτού και προφορικού λόγου μπορεί να χαρακτηριστεί καταλυτική. Μάλιστα, κάποια δυσκολία σε αυτή την ικανότητα είναι δυνατόν να οδηγήσει το παιδί σε εκδήλωση μαθησιακών διαταραχών. Δυσκολίες όπως η αδυναμία δημιουργίας της νοητικής αναπαράστασης

των φωνολογικών στοιχείων στη μνήμη, αργή ανατροφοδότηση από τις ήδη υπάρχουσες πληροφορίες του ατόμου που βρίσκονται στη μνήμη, δυσκολία στη φωνολογική επίγνωση αλλά και την πραγματοποίηση φωνολογικών στοιχείων είναι δυνατόν να εκδηλωθούν δημιουργώντας σοβαρό αντίκτυπο στην γλωσσική εκφορά (Βούλγαρης).

2.3.Στάδια φωνολογικής επεξεργασίας

Τα παιδιά ανάλογα με το ηλικιακό επίπεδο στο οποίο βρίσκονται μπορούν να κάνουν χρήση διαφορετικών φωνημάτων. Όπως αναφέρεται σε ανάρτηση του Πανελληνίου Συλλόγου Λογοπεδικών (1995), κατά μέσο όρο, μπορούν να κατηγοριοποιηθούν τα στάδια από τα οποία διέρχεται κάθε παιδί μέχρι τελικά να κατακτήσει τη δεξιότητα της φωνολογικής επίγνωσης και την κατάκτηση της μητρικής του γλώσσας.

Αρχικά, το παιδί σε ηλικία 3.6-4 ετών αρχίζει να κάνει χρήση των φωνημάτων. Ενδεικτικά μπορούμε να αναφέρουμε κάποια από τα φωνήματα που κάνει χρήση όπως τα: «ng», «sp», «kl», «vl», «kn». Στη συνέχεια και σε ηλικία 4-4.6 μπορεί να κάνει χρήση των «ps», «ks», «dj», «mn», «zm», «sc», «fl», «st», «sk», «sc», «kr». Προχωρώντας ηλικιακά στα 4,6 έως 5 έτη το παιδί μπορεί να χρησιμοποιεί τα φωνήματα «nr», «sf», «dr», «xn», «ft», «zg», σε ηλικία 5 έως 5,6 τα φωνήματα «gr», «str» και τέλος από 5,6 έως 6 κατακτά τα συμπλέγματα «dr», «r», «frc», «xtr», «θ».

(Πανελλήνιος Σύλλογος Λογοπεδικών, 1995)

2.4. Φωνολογικά λάθη

Κατά τη φωνολογική εκφορά στοιχείων της γλώσσας είναι δυνατόν να δημιουργηθούν ωστόσο, κάποια λάθη. Τα λάθη αυτά μπορεί να έχουν την αιτία τους σε διαταραχές του ατόμου είτε ανωμαλίες που μπορεί να παρουσιάζει και οφείλονται στο περιβάλλον ή τα εγγενή χαρακτηριστικά του είτε μπορεί να δημιουργούνται κατά την κατάκτηση της φωνολογικής επίγνωσης των παιδιών, σε πρώιμο δηλαδή στάδιο.

Λάθη αρθρωτικά και φωνολογικά μπορεί να εμφανίζουν άτομα όλων των ηλικιών και οι αιτίες εμφάνισής τους εκτείνονται σε ένα άνυσμα πολλαπλών βιολογικών και περιβαλλοντικών αιτιών. Τα λάθη αυτά μπορούν να διαχωρισθούν στην αναπτυξιακή διαταραχή, κατά την οποία το παιδί δεν έχει φθάσει να κατακτήσει, σε φωνολογικό επίπεδο, αυτά που έχουν τα παιδιά της ίδια ηλικίας, στην διαταραχή της άρθρωσης, όπου δημιουργούνται προβλήματα λόγω της δομής και της λειτουργίας στα όργανα που πραγματοποιούν τη διαδικασία του λόγου καθώς και δυσκολίες στο κεντρικό νευρικό σύστημα και την δραστηριότητα της κίνησης της ομιλίας όταν δεν υπάρχει ο κατάλληλος συντονισμός (Beveridge, 1997).

Έτσι, είναι δυνατόν να εμφανισθούν δυσκολίες σε σχέση με την εξέλιξη της γλωσσικής ικανότητας χωρίς να εμφανίζουν οργανικές δυσλειτουργίες και συνήθως περιλαμβάνουν μικρού περιεχομένου λεξιλόγιο, λάθη σε σύνταξη και γραμματική αλλά και λάθη κατανόησης. Άλλα λάθη που είναι δυνατόν να εμφανίσουν αποτελούν λάθη φωνολογικά, όταν το παιδί χωρίς οργανικά προβλήματα παρουσιάζει καθυστέρηση στην εξέλιξη της ομιλίας του και μη καθαρό λόγο, οι διαταραχές που αφορούν στην άρθρωσή του, ο τραυλισμός, όταν υπάρχει δυσκολία στην παραγωγή λόγου με ροή, σύνδρομα όπως ο αυτισμός και η νοητική υστέρηση και νευρολογικές παθήσεις (Ελευθεριάδου).

Σύμφωνα με τον Πανελλήνιο Σύνδεσμο Λογοπεδικών (1995), όσον αφορά στα λάθη που τα παιδιά πραγματοποιούν κατά την διαδικασία ανάπτυξης της φωνολογικής τους ικανότητας, και την κατάκτηση της μητρικής τους γλώσσας μπορεί να αποτελούν λάθη όπως:

- Η απουσία συλλαβής από αυτές που δεν τονίζονται και συχνά προηγούνται της τονισμένης συλλαβής
- Ο αναδιπλασιασμός με την επαναπροφορά μιας συλλαβής που τονίζεται και αφορά μερικό ή ολικό αναδιπλασιασμό, ανάλογα με το τμήμα της συλλαβής που επαναλαμβάνεται
- Η πτώση φωνήματος με την απουσία φωνημάτων
- Η προσπάθεια για εναρμόνιση των χαρακτηριστικών των φωνημάτων για την ομαλότητα των διαφορών τους
- Η απλούστευση φωνημάτων ή συμπλεγμάτων ή την αντικατάσταση φωνημάτων από άλλα με διαδικασίες όπως η οπισθοποίηση ή εμπροσθοποίηση, η στιγμικοποίηση, η ηχηροποίηση (Πανελλήνιος Σύλλογος Λογοπεδικών, 1995).

Ωστόσο, κάποια ακόμα φωνολογικά λάθη που συναντώνται μπορεί να περιλαμβάνουν διαδικασίες όπως η επένθεση, κατά τη διάρκεια της οποίας το άτομο προσθέτει κάποιο φώνημα μέσα στη λέξη, η συγχώνευση όπου γίνεται χρήση διαφορετικού φωνήματος από δύο άλλα που είχαν θέση στη λέξη. Άλλα γλωσσικά λάθη αφορούν την ουρανικοποίηση αλλά και άλλες διαδικασίες που μπορεί να πραγματοποιεί το άτομο και έχουν ατομικά χαρακτηριστικά. (Πανελλήνιος Σύλλογος Λογοπεδικών, 1995).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

3.1. Ορισμός Φωνολογικής Ενημερότητας

Η φωνολογική ενημερότητα όπως ήδη αναφέρθηκε, αποτελεί μεταγλωσσική ικανότητα του ατόμου, η οποία αφορά στην επίγνωση από το ίδιο του γεγονότος πως η λέξη αποτελείται από κάποια μέρη, τα οποία μπορούν να διαχωρισθούν και να γίνει χρήση αυτών από το άτομο (Blachman, 1994).

Οι Chard & Dickson (1999), ορίζουν την ικανότητα της φωνολογικής ενημερότητας, ως τη δυνατότητα από το άτομο να διαχωρίζει τις προτάσεις που βρίσκονται μέσα στο λόγο, σε γλωσσικές μονάδες και αυτές στη συνέχεια να τις διαχωρίζει στα συστατικά τους, δηλαδή τις συλλαβές ενώ σε δεύτερο επίπεδο τις διαιρεί σε φωνήματα.

Ένας ακόμα ορισμός της φωνολογικής ενημερότητας, αναφέρεται από τον Πόρποδα (2002), σύμφωνα με τον οποίο, η φωνολογική ενημερότητα αποτελεί την ικανότητα του ανθρώπου να περνά στα «αδιαφανή» στοιχεία της γλώσσας. Με την ικανότητα αυτή μάλιστα, είναι σε θέση να χειρίζεται τα μικρότερα δομικά μέρη της όπως είναι οι συλλαβές και τα φωνήματα.

Στον ορισμό της φωνολογικής ενημερότητας, ωστόσο, οι Μουζάκη et al (2007), χαρακτηρίζουν την δεξιότητα του ατόμου να κάνει συνειδητή χρήση των μερών του γλωσσικού συστήματος χωρίς να επεξεργάζεται το νόημα των λεκτικών συνόλων. Ωστόσο, για την Παντελιάδου (2000), η ικανότητα αυτή δεν αποτελεί ικανότητα που αναπτύσσεται σε ένα μόνο επίπεδο αλλά περιλαμβάνει και άλλες δεξιότητες όπως η διαίρεση φωνημάτων, αντιστροφή και άλλες.

Η ικανότητα αυτή ορίζεται ακόμα, ως το κλειδί για το χειρισμό ήχων και λέξεων ενώ μπορεί να αναλυθεί ως προς τις δεξιότητες που προϋποθέτει, οι οποίες σύμφωνα με την

Knoblauch (2008), συμβάλλουν καθοριστικά στην εκμάθηση της ανάγνωσης. Οι δεξιότητες αυτές αποτελούν:

- Την ικανότητα αναγνώρισης των λέξεων που ομοιοκαταληκτούν
- Την αναγνώριση λέξεων μέσα σε προτάσεις
- Την ικανότητα αντιστροφής φωνημάτων μέσα σε λέξεις
- Της αντιστροφής συλλαβών μέσα σε λέξεις
- Την διαγραφή φωνημάτων
- Την αναγνώριση ήχων στις λέξεις
- Την αντιστροφή ήχων
- Την αφαίρεση ή προσθήκη ήχων
- Το χειρισμό κάθε μορφής ήχων και φωνημάτων

Είναι φανερό πως δεν υπάρχει μεγάλη απόκλιση ως προς τους ορισμούς της φωνολογικής ενημερότητας τόσο στην ξενόγλωσση όσο και στην ελληνική βιβλιογραφία. Οι περισσότεροι ερευνητές συμπεραίνουν πως αποτελεί ικανότητα χειρισμού των δομικών συστατικών των λέξεων μέσα από τη συνειδητοποίηση του γλωσσικού συστήματος και αγνόηση του νοήματος ή της επικοινωνιακής χρήσης του λόγου.

3.2. Συστατικά Φωνολογικής Ενημερότητας

Η φωνολογική ενημερότητα μπορεί να διαχωρισθεί σε επιμέρους παράγοντες-συστατικά. Οι παράγοντες αυτοί αναπτύσσονται ξεχωριστά και ακολουθούν διαφορετική πορεία έως την τελική κατάκτησή της.

Σύμφωνα με τον Πόρποδα (2002), η φωνολογική ενημερότητα συνεπάγεται την κατάκτηση τριών δεξιοτήτων, οι οποίες εμπεριέχονται ως συστατικά στην έννοια της φωνολογικής ικανότητας. Αυτοί οι τομείς αποτελούν τη φωνημική ενημερότητα, η οποία αποτελεί την ικανότητα χειρισμού των φωνημάτων μιας λέξης, την συλλαβική ενημερότητα που προϋποθέτει το χειρισμό των συλλαβών και τέλος την επίγνωση της δομής της λέξης με την επίγνωση χειρισμού φωνημάτων αλλά και συλλαβών.

Το πρώτο συστατικό, η φωνημική ενημερότητα, αποτελεί τη δεξιότητα του ατόμου να διαχειρίζεται μεμονωμένους ήχους ώστε να μπορεί να διαχωρίζει ή να συνθέτει φωνήματα δημιουργώντας λέξεις ή να αναγνωρίζει αυτά μέσα σε κάποια λέξη, να τα διαχωρίζει, αφαιρεί και άλλες παρόμοιες τακτικές. Η ικανότητα αυτή κατακτάτε ιδιαίτερα δύσκολα από το παιδί. (Τηλιοπούλου). Το δεύτερο συστατικό, η συλλαβική ενημερότητα αποτελεί την ικανότητα διαχωρισμού των συλλαβών της λέξης ή σύνθεσης και επεξεργασίας αυτών (Νικολόπουλος, 2002). Τέλος, το τρίτο συστατικό αποτελεί την ικανότητα να διαχωρίζει το άτομο, συνήθως μονοσύλλαβες λέξεις, σε δύο τμήματα. Η ικανότητα αυτή δεν προϋποτίθεται σε όλες τις γλώσσες, φαίνεται όμως πως στην αγγλική γλώσσα είναι απαραίτητη για την εκμάθηση της ανάγνωσης καθώς η γλώσσα αυτή χαρακτηρίζεται μη διαφανής. Έτσι, απαραίτητο κρίνεται να διαιρείται η λέξη σε δύο μέρη, ενώ το άτομο μαθαίνει την προφορά του κάθε μέρους (Πόρποδας, 2002).

3.3. Στάδια ανάπτυξης Φωνολογικής Ενημερότητας

Έως την κατάκτηση της φωνολογικής ενημερότητας είναι φανερό πως τα παιδιά διέρχονται από διάφορα στάδια κατακτώντας σταδιακά τις δεξιότητες που χρειάζονται ώστε να καταφέρουν να φτάσουν σε αυτήν.

Αρχικά, σε μικρή ηλικία και περίπου στα 3 έτη ξεκινούν να αντιλαμβάνονται ότι οι λέξεις απαρτίζονται από κάποια μέρη. Στη συνέχεια, οδηγούνται σταδιακά στην αντίληψη της δυνατότητας διαίρεσης της λέξης αλλά και μετέπειτα στην ύπαρξη των συλλαβών ως μέρη των λέξεων που ήδη προφέρουν. Έτσι, κατακτούν τη συλλαβική ενημερότητα, την ικανότητα να διαιρούν τις λέξεις σε συλλαβές. Το πρώτο, επομένως, στάδιο της συλλαβικής κατάτμησης προηγείται της κατάτμησης των φωνημάτων (Νικολόπουλος, 2002)

Στη συνέχεια και έχοντας κατακτήσει την συλλαβική ενημερότητα, το παιδί στα πρώτα σχολικά χρόνια αφού ήδη καταγράφει τις λέξεις ή διαβάζει με βάση την ομοιότητά τους με άλλες, θα αρχίσει να καταλαβαίνει ότι οι λέξεις που χρησιμοποιεί μπορούν να διαχωρισθούν σε φωνήματα κατακτώντας έτσι τη φωνημική επίγνωση (Νικολόπουλος, 2002).

Σύμφωνα με την Hemenstall (2002), το παιδί ακολουθεί μια πορεία μέχρι την τελική κατάκτηση του στόχου με πρώτο σταθμό την επίγνωση πως οι προτάσεις μπορούν να διαχωρισθούν σε λέξεις, οι οποίες είναι δυνατόν να ομοιάζουν ως προς την αρχή, τη μέση ή το τέλος τους, στη συνέχεια οδηγείται στην αντίληψη της δυνατότητας χωρισμού σε συλλαβές, ύστερα σε διαχωρισμό του τελευταίου ή πρώτου δομικού στοιχείου τους και τέλος σε φωνήματα. Μόνο σε αυτό το στάδιο μπορεί μάλιστα, να αντιληφθεί πως μπορεί να απομονώσει κάποιο φώνημα από τη λέξη είτε να χρησιμοποιήσει το φώνημα αυτό για τη δημιουργία μιας καινούριας.

3.4. Φωνολογική Ενημερότητα στην Προσχολική ηλικία

Τα στάδια από τα οποία διέρχονται τα παιδιά έως την τελικά κατάκτηση της φωνολογικής ενημερότητας ξεκινούν στα χρόνια πριν από τη σχολική ένταξη. Μάλιστα, τα χρόνια αυτά είναι ιδιαίτερα σημαντικά για τη γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών και την εξέλιξη τους κατά τα σχολικά χρόνια.

Είναι φανερό πως τα παιδιά στην προσχολική ηλικία αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην κατανόηση των ορίων των λέξεων και την διαίρεσή τους, είναι δυνατόν μάλιστα να θεωρούν τυχαία φωνήματα πως μπορεί να αποτελούν λέξη. Έτσι, θεωρείται αρκετά δύσκολο για τα ίδια να αναγνωρίσουν λέξεις ή να τις επεξεργασθούν (Bentin, 1992)

Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τους Maclean et al (1987), σε παιδιά ηλικίας τριών ετών, κατέστη φανερό πως τα παιδιά ήταν σε θέση να παράγουν ρίμες ή να κάνουν χρήση λέξεων με ομοιοκαταληξία, παρόλα αυτά δεν μπορούσαν να επεξεργασθούν λέξεις σε επίπεδο φωνήματος ή συλλαβών. Ωστόσο, περνώντας ηλικιακά στα πέντε έτη, φαίνεται πως ξεκινούν να συνειδητοποιούν περισσότερο την δυνατότητα επεξεργασίας των λέξεων που χρησιμοποιούν.

Παρόλα αυτά, οι διαφοροποιήσεις ανάμεσα στα παιδιά πέντε ετών όσον αφορά στο ποσοστό κατάκτησης της φωνολογικής ενημερότητας, είναι αρκετά συχνές. Έτσι, είναι δυνατόν κάποια παιδιά να μπορούν να αφαιρούν το πρώτο ή το τελευταίο φώνημα μιας λέξης αλλά να μην μπορούν να διαιρούν τα υπόλοιπα. Ακόμα, μπορεί να αντιμετωπίζουν δυσκολίες και όσον αφορά και το είδος του φωνήματος. Σύμφωνα με έρευνα, τα παιδιά που κατάγονται από την Ελλάδα, αντιμετωπίζουν μεγαλύτερη δυσκολία στο φώνημα «κ» από ότι σε άλλα φωνήματα (Μανωλίτσης, 2000).

Στη συνέχεια, και σε ηλικία έξι ετών, έχουν κάνει μεγάλη πρόοδο ως προς τη συνειδητοποίηση της φωνολογικής δομής της λέξης. Πλέον, είναι σε θέση να διαιρούν

τη λέξη στα μέρη της με μεγαλύτερη επιτυχία στην αναγνώριση λέξεων που ομοιοκαταληκτούν (Μανωλίτσης, 2000). Σε αυτό το στάδιο, αποκτούν μεγαλύτερη ευχέρεια στην διαχείριση του λόγου και έχοντας κατακτήσει τη φωνολογική ενημερότητα μπορούν να προβούν σε εκμάθηση της γραφής και ανάγνωσης ενώ η εξέλιξή τους αυτή προΐδεάζει σε μεγάλο βαθμό την εκδήλωση ή μη μαθησιακών δυσκολιών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4:

4.1 Σημασία Φωνολογικής Ενημερότητας για την κατάκτηση της γραφής

Ο ρόλος της φωνολογικής ενημερότητας είναι καταλυτικός σε διάφορα επίπεδα κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης του παιδιού. Ένα από αυτά μπορεί να χαρακτηριστεί η ικανότητα γραφής που αναπτύσσει κατά τα πρώτα σχολικά χρόνια και η οποία είναι πλέον κοινά αποδεκτό πως προϋποθέτει την κατάκτηση της φωνολογικής ενημερότητας. Το γεγονός αυτό μπορεί να δικαιολογηθεί αφού για να μπορέσει να αποδοθεί γραπτώς ο λόγος, είναι ανάγκη το άτομο να αντιλαμβάνεται πλέον πως κάθε λέξη αποτελείται από συλλαβές, οι οποίες στη συνέχεια μπορούν να διαχωρισθούν σε μονάδες (Chard et al, 1999).

Σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποιήθηκε από Πρωτόπαππα et al (2010), η σημασία της φωνολογικής ενημερότητας στην κατάκτηση του γραπτού λόγου είναι καταλυτική αφού αποτελεί μέτρο πρόγνωσης ορθογραφικών λαθών που πρόκειται να εκδηλώσει το παιδί σε μεταγενέστερο στάδιο.

Ακόμα, έρευνα του Erdogan (2011), κατέδειξε πως η κατάκτηση της φωνολογικής ενημερότητας καθιστά την εκμάθηση της γραφής ευκολότερη ενώ τα παιδιά που έχουν την ικανότητα αυτή μπορούν πιο γρήγορα να μάθουν να κάνουν χρήση του γραπτού λόγου σε σχέση με αυτά που δεν την έχουν ακόμα κατακτήσει. Μάλιστα, όπως αναφέρει ο Stanovich (1993), αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα κριτήρια πρόβλεψης μαθησιακών δυσκολιών και σχετίζεται άμεσα με την γραφή.

4.2. Σημασία Φωνολογικής Ενημερότητας για την κατάκτηση της ανάγνωσης

Αναμφισβήτητη κρίνεται και η συμβολή της κατάκτησης της φωνολογικής ενημερότητας στη δυνατότητα της ανάγνωσης για το παιδί. Όπως αναφέρει ο Βούλγαρης (2010), βασικό σημείο το οποίο κρίνεται απαραίτητο ως προς αυτή τη δυνατότητα καθίσταται η ικανότητα του παιδιού να κατανοήσει πως οι φθόγγοι μπορούν να διαιρεθούν σε μεμονωμένα γλωσσικά στοιχεία.

Η φωνολογική ενημερότητα σύμφωνα με τον Stanovich (1993), αποτελεί μια ικανότητα καθοριστική που υπογραμμίζει τη σύνδεση ανάμεσα στην ανάγνωση και τη γραφή μιας λέξης. Έτσι, η σημασία της είναι καταλυτική στην προσπάθεια του παιδιού να μάθει να διαβάζει ενώ φαίνεται πως κρίνεται και απαραίτητη ώστε να μπορέσει να το επιτύχει.

Κατά την εκμάθηση της ανάγνωσης από τον εκπαιδευτικό, ωστόσο, και σε περίπτωση εμφάνισης δυσκολιών, η αξιολόγηση της φωνολογικής επίγνωσης αποτελεί πρωταρχικό σημείο. Σε κάθε περίπτωση, κρίνεται απαραίτητη και κατευθύνει το πρόγραμμα του εκπαιδευτικού ώστε να αντιμετωπίσει τις δυσκολίες που εμφανίζει το παιδί στην εκμάθηση της ανάγνωσης (Πόρποδας, 2002).

Όπως αναφέρεται στην Παντελιάδου (2000), έρευνα που διενεργήθηκε όσον αφορά στη σχέση της φωνολογικής ενημερότητας με την αναγνωστική ικανότητα, κατέστη φανερό πως τα άτομα που πήραν μέρος και είχαν κατακτήσει τη δυνατότητα να διαβάζουν, είχαν προηγουμένως επιτύχει τη δυνατότητα της διαίρεσης των λέξεων σε συλλαβές και σε φωνήματα μέσω της κατάκτησης της φωνολογικής ενημερότητας. Μάλιστα, τα άτομα που δεν κατάφεραν να κατακτήσουν επαρκώς την αναγνωστική δυνατότητα, προηγουμένως είχαν εμφανίσει δυσκολία στο να διαιρέσουν το λόγο στα μέρη του.

Την ίδια άποψη διατυπώνουν και οι Morais et al (1979), οι οποίοι χαρακτηρίζουν την φωνολογική ενημερότητα αναγκαία για την ανάγνωση ενώ σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποίησαν σε αναλφάβητους και πρώην αναλφάβητους, υποστηρίζουν πως η ανάγνωση ενισχύει και η ίδια τη φωνολογική ενημερότητα με μια αμφίδρομη σχέση. Έτσι, αποτελεί προϋπόθεση αλλά και άμεση απόρροια πλήρως συνδεδεμένη με την ανάπτυξη της αναγνωστικής ικανότητας. (Yopp, 1992).

Σύμφωνα με έρευνα του Bruce (1964), η οποία πραγματοποιήθηκε σε παιδιά διαφόρων ηλικιών από πέντε έως εννέα χρόνων, φάνηκε πως τα παιδιά των μικρότερων ηλικιών ήταν αδύνατο να διαιρέσουν μια λέξη σε επιμέρους φωνήματα όταν τους ζητήθηκε να προφέρουν λέξεις αφαιρώντας κάποιο από τα φωνήματα που τις απαρτίζουν. Τα παιδιά που απαντούσαν σωστά μάλιστα, βρίσκονταν σε ηλικία από οκτώ έως εννέα ετών στις περισσότερες των περιπτώσεων. Στο σημείο αυτό συμπεραίνουν πως είναι εύλογο να ξεκινά και η δυνατότητα εκμάθησης από το παιδί της δυνατότητας της ανάγνωσης και αφού έχει ήδη κατακτήσει την φωνολογική ενημερότητα, η οποία στη συνέχεια θα ενισχυθεί και η ίδια. (Νικολόπουλος, 2002)

4.3. Αξιολόγηση Φωνολογικής Ενημερότητας

Όπως ήδη συμπεράναμε, η φωνολογική ενημερότητα αποτελεί αναγκαία συνθήκη ώστε να μπορέσει το παιδί να κατακτήσει τις δεξιότητες της γραφής και της ανάγνωσης. Γι' αυτό το λόγο, η ικανότητα αυτή είναι απαραίτητο να αξιολογείται ώστε να προλαβαίνονται τυχόν προβλήματα ή ελλείψεις που καθιστούν δύσκολη την απόκτηση των δεξιοτήτων από τα παιδιά.

Οι δραστηριότητες που μπορούν να καταδείξουν τις ελλείψεις των παιδιών ώστε να χρησιμοποιούνται ως κριτήρια αξιολόγησης μπορούν να διαχωρισθούν σε κατηγορίες.

Κάποιες από αυτές αποτελούν:

- Δραστηριότητες που γίνεται σύγκριση μεταξύ λέξεων ή φωνημάτων
- Δραστηριότητες που συνδυάζονται λέξεις ή φωνήματα ή συλλαβές
- Δραστηριότητες που πραγματοποιείται διαίρεση φωνημάτων, λέξεων ή συλλαβών (Catts et al, 1999)

Κάποιες από αυτές τις κατηγορίες δραστηριοτήτων είναι δυνατόν ένας ειδικός να χρησιμοποιήσει ώστε να ενισχυθεί η φωνολογική επίγνωση του παιδιού. Κάποιες από τις δραστηριότητες που μπορούν να χρησιμοποιηθούν είναι:

- Η άσκηση διάκρισης συλλαβών και φωνημάτων
- Επίδειξη ομοιότητάς τους ή μη
- Κατάδειξης ομοιοκαταληξίας
- Άσκηση σε διαίρεση συλλαβών και φωνημάτων
- Άσκηση σε πρόσθεση συλλαβών και φωνημάτων
- Άσκηση σε αφαίρεση συλλαβών και φωνημάτων
- Αλλαγή θέσης συλλαβών και κυρίως φωνημάτων (Πόρποδας, 2002).

Σύμφωνα με τους Fuchs et al (2004), η χρήση δραστηριοτήτων για την αξιολόγηση αλλά και την πρόβλεψη δυσκολιών στη φωνολογική επίγνωση αποτελούν αναγκαία συνθήκη και πρέπει να εφαρμόζονται στα σχολικά πλαίσια και σε κάθε παιδί της πρώτης σχολικής ηλικίας. Το μοντέλο που προτείνουν περιλαμβάνει την συγκριτική αξιολόγηση των μαθητών μιας τάξης με παιδιά από άλλες τάξεις άλλων σχολείων. Στην πρώτη αυτή φάση και σε περίπτωση που κριθεί απαραίτητο πραγματοποιείται η παρέμβαση από τον ειδικό. Σε δεύτερο επίπεδο και αν η παραπάνω παρέμβαση έχει θετική έκβαση, οφείλει να γίνει συγκριτική αξιολόγηση μεταξύ των μαθητών της ίδιας τάξης και σε τρίτο επίπεδο και σε περίπτωση θετικής έκβασης, πραγματοποιείται εξατομικευμένη παρέμβαση. Έτσι, εξαλείφεται κάθε δυσκολία που μπορεί να εμφανισθεί σε επίπεδο μαθητή ή τάξης.

4.4. Φωνολογική Ενημερότητα και μαθησιακές δυσκολίες

Η εκδήλωση μαθησιακών δυσκολιών από το παιδί αποτελεί κατάσταση, η οποία σχετίζεται άμεσα με την φωνολογική ενημερότητα. Μάλιστα, η κατάσταση αυτή μπορεί να προβλεφθεί με βάση κάποιες συμπεριφορές είτε δυσκολίες που εμφανίζει ήδη από μικρή ηλικία και έχουν σχέση με αυτήν. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός πως κάποιοι επιστήμονες υποστηρίζουν πως η έλλειψη της φωνολογικής επίγνωσης μπορεί να αποτελέσει αιτία για την εύρεση των μαθησιακών δυσκολιών (Wagner et al, 1994).

Σύμφωνα με έρευνα σε μαθητές με βάση την ικανότητα ανάγνωσης, έγινε φανερό ότι οι μαθητές που παρουσίαζαν μαθησιακές δυσκολίες παρουσίαζαν ελλείμματα και στον τομέα της φωνολογικής επίγνωσης με αποτέλεσμα να συνάγεται πως η σχέση ανάμεσά στους δύο τομείς είναι στενή (Παντελιάδου, 2000).

4.5. Φωνολογική Ενημερότητα και δυσλεξία

Σύμφωνα με τον ορισμό που προτείνουν οι Catts et al (1999), η δυσλεξία αποτελεί διαταραχή, η οποία χαρακτηρίζεται από προβλήματα όσον αφορά την επεξεργασία στον φωνολογικό τομέα. Τα προβλήματα αυτά περιλαμβάνουν ελλείψεις στη μνήμη, τη φωνολογική ενημερότητα και την χρήση του λόγου. Έτσι, οδηγούνται τα άτομα που πάσχουν από τη διαταραχή σε εκπόνηση ορθογραφικών λαθών και λάθη στην ανάγνωση.

Όσον αφορά στον τομέα της φωνολογικής ενημερότητας, τα ελλείμματα που διαθέτει το άτομο που πάσχει από τη διαταραχή μπορεί να αποτελούν προβλήματα διαίρεσης της λέξης, διάκρισης, σύνθεσης φωνημάτων για παραγωγή λέξεων και άλλες παρόμοιες διαδικασίες.(Χριστιανόπουλος, 2012)

Η διαταραχή της δυσλεξίας μπορεί να διαχωρισθεί σε διάφορα είδη ανάλογα με τις δυσκολίες που ενυπάρχουν στο άτομο. Ένα από αυτά αποτελεί η δυσλεξία που αφορά το φωνολογικό επίπεδο σύμφωνα με τον Carlson (1994), όπου χαρακτηριστικό αυτού του τύπου της διαταραχής αποτελεί η ικανότητα ανάγνωσης της λέξης ως λέξη αλλά αδυναμία κατάτμησής της ή ανάγνωση των μερών της αν ληφθούν ως διακριτά μέρη. Λόγω του γεγονότος αυτού, μάλιστα, είναι δυνατόν να πραγματοποιούνται από το άτομο που πάσχει ορθογραφικά λάθη ή αναγνωστικά.

4.6. Παρεμβάσεις

Εικόνα: Συνεδρία- Παρέμβαση

Πηγή: http://grafwnimata.blogspot.gr/2013_10_01_archive.html

Η αξιολόγηση του επιπέδου πρόσκτησης της φωνολογικής ενημερότητας όπως αναφέρθηκε, μπορεί να καταστεί ιδιαίτερα βοηθητική ως προς την αντιμετώπιση των δυσκολιών και την ολόπλευρη γνωστική ανάπτυξη του παιδιού. Ωστόσο, η αξιολόγηση και διάγνωση των δυσκολιών συντελεί ιδιαίτερα και στην επιλογή των κατάλληλων στρατηγικών που θα ενισχύσουν τυχόν ελλείματα που το παιδί διαθέτει βοηθώντας στην αντιμετώπιση και εξάλειψη τους μέσω της ενίσχυσης της φωνολογικής επίγνωσης.

Οι παρεμβάσεις που οι ειδικοί θα υιοθετήσουν οφείλουν να εκπληρούν κάποια κριτήρια σύμφωνα με τον Βούλγαρη (2010). Κάποια από αυτά τα κριτήρια αποτελούν τα εξής:

- Η διδασκαλία ή παρέμβαση οφείλει να είναι εξατομικευμένη, δηλαδή να έχει εκτιμηθεί ύστερα από αξιολόγηση το επίπεδο του μαθητή και με βάση αυτό να σχεδιάζεται και πραγματοποιείται όλη η διαδικασία της παρέμβασης
- Η ομάδα που θα συναχθεί να περιέχει ένα μικρό αριθμό ατόμων, τον οποίο ο συγγραφέας ορίζει να είναι έως και έξι άτομα
- Η παρέμβαση πρέπει να περιλαμβάνει άμεση διδασκαλία αλλά και επίδειξη βοηθητικών στρατηγικών.

Βέβαια, η σχεδίαση της παρέμβασης οφείλει να έχει καθορισθεί με βάση συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και να βρίσκεται εντός ορισμένων πλαισίων.

Βασικά χαρακτηριστικά της παρέμβασης πρέπει να είναι η απόδοση από τον ειδικό του πλαισίου που θα είναι κατάλληλο για το σκοπό της παρέμβασης, τη χρήση κατάλληλων μεθόδων όπως η λεκτική διαμεσολάβηση ώστε να κατευθύνεται το παιδί. Ιδιαίτερα βοηθητική κρίνεται στο σημείο αυτό και η χρήση εικόνων αλλά και ενίσχυσης ώστε να υπάρχουν θετικά συναισθήματα στο παιδί αλλά και ο ορισμός

του χρόνου διεκπεραίωσης των ασκήσεων, η παρουσίαση του υλικού με διάφορους τρόπους και άλλα.

Οι παρεμβάσεις που θα πραγματοποιηθούν για την αντιμετώπιση δυσκολιών της φωνολογικής επίγνωσης, όπως αναφέρει ο Πόρποδας (2002), μπορούν να πραγματοποιηθούν από τον ειδικό αφού θα έχει γίνει η αξιολόγηση του μαθητή. Η παρέμβαση στόχο έχει την άσκηση σε δραστηριότητες που θα ενισχύσουν τα ελλείμματά του και μπορεί να πραγματοποιηθεί τόσο στο σχολικό χώρο όσο και στο σπίτι ενώ οφείλει να είναι σε γενικές γραμμές μια ευχάριστη δραστηριότητα που δεν πρέπει να αποβαίνει ιδιαίτερα κουραστική για το παιδί.

2. ΠΡΑΚΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Εισαγωγή

Στο πρακτικό μέρος πρόκειται να παρουσιασθούν δραστηριότητες που σκοπό έχουν την ενίσχυση της φωνολογικής ενημερότητας και πραγματοποιούνται από λογοθεραπευτές και ειδικούς παιδαγωγούς, εντός ή εκτός σχολικού πλαισίου.

Οι δραστηριότητες ενίσχυσης της φωνολογικής ενημερότητας αποτελούν ασκήσεις εξάσκησης που δίδονται στο παιδί με τη συνοδεία ηχητικών εφέ συχνά, αλλά κυρίως εικόνων ώστε να κεντρίσουν το ενδιαφέρον και την προσοχή του, καθιστώντας τη διαδικασία ευχάριστη και θετική.

Ο τρόπος που διαρθρώνονται οι δραστηριότητες εξάσκησης αποτελεί συνήθως μια διαβάθμιση από αυτές που έχουν μικρό βαθμό δυσκολίας σε αυτές που ο βαθμός δυσκολίας του ανεβαίνει. Έτσι, το παιδί μεταβαίνει ομαλά στις πιο δύσκολες ασκήσεις.

Η ενίσχυση της φωνολογικής ενημερότητας, μέσω των δραστηριοτήτων που ο ειδικός δίδει στο παιδί, μπορεί να συντελεστεί βαθμιαία και μέσω της εξάσκησης. Βασικό σημείο στην διαδικασία αποτελεί η επαναληπτική άσκηση του παιδιού από τον ίδιο τον ειδικό ή τον εκπαιδευτικό της τάξης ή τους γονείς του καθώς μόνο μέσα από την συνεχή εξάσκηση μπορεί να επέλθει η κατάκτηση της ικανότητας αυτής.

1.2. Σημασία ψηφιακής τεχνολογίας – εικόνας και ήχου στη δημιουργία δραστηριοτήτων για την κατάκτηση της φωνολογικής ενημερότητας στην προσχολική ηλικία

Η συμβολή της ψηφιακής τεχνολογίας στην δημιουργία δραστηριοτήτων που συντελούν στην κατάκτηση της φωνολογικής ενημερότητας, είναι ιδιαίτερα σημαντική. Η χρήση οπτικοακουστικού υλικού μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσω της εφαρμογής του κατάλληλου προγράμματος ή της αναζήτησης μέσω του παγκόσμιου ιστού, εικόνων και ήχων, ώστε οι δραστηριότητες να ενισχυθούν με υλικό που θα ενισχύσει το ενδιαφέρον και την προσοχή οποιουδήποτε μαθητή και ιδιαίτερα των μικρότερων τάξεων, για τους οποίους οι δραστηριότητες προσανατολίζονται ως επί το πλείστον.

Η εισαγωγή του οπτικοακουστικού υλικού στην παρέμβαση του ειδικού και την ενσωμάτωσή του στις δραστηριότητες, μπορεί να χρησιμοποιηθεί βοηθητικά ως προς το σκοπό που έχει τεθεί από τον ειδικό. Η εισαγωγή εικόνων, ιδιαίτερα αυτών που προέρχονται από τα σημεία ενδιαφέροντος του ίδιου του παιδιού, μπορεί να αποτελέσουν αναγκαία μάλιστα, συνθήκη για την επίτευξη του σκοπού της παρέμβασης. Ωστόσο, πέρα από την χρήση της ψηφιακής τεχνολογίας ως προς την δημιουργία δραστηριοτήτων, η ίδια η τεχνολογία μπορεί να αποβεί ιδιαίτερα χρήσιμη αυτή καθαυτή καθώς τα παιδιά μπορούν πλέον να εξασκούνται με δραστηριότητες μέσω εφαρμογών και προγραμμάτων του διαδικτύου με μικρό κόστος. Τέτοια προγράμματα έχουν σχεδιασθεί από ειδικούς με σκοπό την χρήση τους ως εργαλείο εξάσκησης στο σπίτι, παρόλα αυτά η εξατομίκευσή τους στα πλαίσια των αναγκών του κάθε παιδιού θεωρείται απαραίτητη ώστε να επιτευχθεί το καλύτερο αποτέλεσμα.

Σε κάθε περίπτωση, οι δραστηριότητες στις οποίες εξασκείται το παιδί μέσω εφαρμογής της ψηφιακής τεχνολογίας μπορούν να επιφέρουν θετικά αποτελέσματα και κάθε ειδικός οφείλει να κάνει χρήση αυτών προς όφελος των ίδιων των παιδιών.

1.3. Επιλογή εικόνας και ήχου

Η επιλογή των εικόνων αλλά και των ήχων στις δραστηριότητες που θα εφαρμοσθούν σε κάθε παρέμβαση οφείλει να πραγματοποιείται προσεκτικά από τον ειδικό, ο οποίος επιλέγει με βάση κάποιους παράγοντες που έχει ερευνήσει και αφορούν τις ανάγκες του παιδιού, την ηλικία του αλλά και τις κλίσεις και τα ενδιαφέροντά του.

Το οπτικοακουστικό υλικό που θα χρησιμοποιηθεί μπορεί να επιφέρει ιδιαίτερα θετικά είτε αρνητικά αποτελέσματα στο παιδί που θα προβεί σε εκτέλεση των δραστηριοτήτων. Οι εικόνες που μπορεί να χρησιμοποιηθούν οφείλουν να αποτελούν εικόνες που επιφέρουν θετικά συναισθήματα στο παιδί όπως παράλληλα και οι ήχοι. Εικόνες που οδηγούν σε αρνητικές εντυπώσεις, αρνητικά συναισθήματα ή ακόμα και ουδέτερα, συνήθως δεν βοηθούν προς την επίτευξη του σκοπού του ειδικού ενώ μπορεί να οδηγήσουν σε άρνηση εκτέλεσής του είτε αρνητικές εντυπώσεις και συναισθήματα για τις ίδιες και τον ειδικό με αποτέλεσμα η επανεκτέλεσή τους να αποτελεί δύσκολο και επίπονο εγχείρημα για το παιδί και να αρνηθεί να το πραγματοποιήσει. Έτσι, ο ειδικός οφείλει να καθορίσει το υλικό που θα εντάξει με βάση τα χαρακτηριστικά του παιδιού και να κάνει χρήση ευχάριστων εικόνων που συνάδουν με την ηλικία και τα ενδιαφέροντα του.

Εικόνες οι οποίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν από τον ειδικό, μπορεί να αποτελούν έγχρωμα σκίτσα, εικόνες από κινούμενα σχέδια που τα παιδιά παρακολουθούν ή clipart. Αυτές πρέπει να αναπαριστούν αντικείμενα από το οικείο περιβάλλον του παιδιού είτε να αναπαριστούν φανταστικά αντικείμενα ή πρόσωπα από το πεδίο

ενδιαφέροντος του παιδιού, ωστόσο οφείλουν να είναι γνωστά από το παιδί ώστε να αποφευχθεί κάθε είδους σύγχυση που μπορεί να δημιουργήσει μια άγνωστη εικόνα κατά την άσκηση.

Όσον αφορά στους ήχους, ο ειδικός οφείλει να φροντίσει να εισάγει ευχάριστους για το παιδί ήχους, ήχοι που συνδέονται με θετικά συναισθήματα. Τέτοιοι ήχοι μπορεί να αποτελούν ήχοι της φύσης είτε από δραστηριότητες που γεννούν στο παιδί θετικά συναισθήματα.

2.3. Επιλογή χρώματος

Το χρώμα που θα επιλεγεί να ενταχθεί στις δραστηριότητες, κυρίως μέσω των εικόνων αλλά και σε άλλα σημεία εντός τους, αποτελεί ένα ακόμα σημαντικό σημείο που κάθε ειδικός πρέπει να φροντίσει.

Η χρήση εικόνων με χρώματα που κληροδοτούν θετικά συναισθήματα στα παιδιά αποτελεί αναγκαία υπόθεση. Χρώματα τα οποία χαρακτηρίζονται ως ζωντανά, κυρίως χρώματα όπως το κόκκινο ή το κίτρινο ή το μπλε, αποτελούν σύμφωνα με ειδικούς τα κατάλληλα χρώματα, τα οποία μπορούν να γεμίσουν τα παιδιά με θετικά συναισθήματα. Σε κάθε περίπτωση, χρώματα όπως το μαύρο ή το μοβ είναι ενδεικτικό να αποφεύγονται ώστε να μην υπάρχει πιθανότητα αρνητικών αποχρώσεων κατά την άσκηση.

Είναι χαρακτηριστικό, πως το κόκκινο χρώμα αποτελεί χρώμα που αρκετά συχνά εισάγεται στις εικόνες που έχουν παιδιά ως αποδέκτες καθώς θεωρείται από τα πιο ζωντανά χρώματα. Άλλα χρώματα που συχνά εισάγονται αποτελούν ωστόσο, και το

πράσινο που θυμίζει αρκετά τα στοιχεία της φύσης αλλά και το κίτρινο και το μπλε, τα οποία ενδίδουν και αυτά μια δυναμικότητα.

Είναι γεγονός πως οι δραστηριότητες που αποσκοπούν στην ενίσχυση της φωνολογικής ενημερότητας αναφέρονται σε παιδιά μικρότερων ηλικιών, ώστε αυτό συνεπάγεται την χρήση οπτικού και ακουστικού υλικού που θα καθιστούν τις δραστηριότητες ευχάριστες στα παιδιά. Ζωντανές εικόνες με έντονα χρώματα, γι' αυτό το λόγο αποτελούν βασικά εργαλεία.

Στη συνέχεια, πρόκειται να παρουσιασθούν δραστηριότητες που απευθύνονται σε παιδιά προσχολικής με ελλείμματα στη φωνολογική ενημερότητα και στόχο έχουν την ενίσχυσή της.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

- Ευαισθητοποίηση στο πως ξεχωρίζουν τα παιδιά τα όρια των λέξεων.

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Θα σου πω κάτι ,επανάλαβε ότι λέω , αλλά κάθε λέξη πες τη χωριστά.

ΠΙΝΕΙ ΓΑΛΑ

ΔΙΑΒΑΖΕΙ ΒΙΒΛΙΟ

ΠΑΙΔΙΚΗ ΧΑΡΑ

ΑΓΙΟΣ ΒΑΣΙΛΗΣ

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Τώρα πες αυτές τις φράσεις ξανά σε ένα χρόνο

-
- 1) ΠΙΝΕΙ ΓΑΛΑ
  - 2) ΔΙΑΒΑΖΕΙ ΒΙΒΛΙΟ
  - 3) ΠΑΙΔΙΚΗ ΧΑΡΑ
  - 4) ΑΓΙΟΣ ΒΑΣΙΛΗΣ
  - 5) ΣΧΟΛΙΚΗ ΤΣΑΝΤΑ
  - 6) ΤΡΩΩ ΜΗΛΟ
  - 7) ΚΑΘΟΜΑΙ ΚΑΤΩ
  - 8) ΔΙΝΕΙ ΔΩΡΟ
-

➤ Αναγνώριση λέξεων που ομοιοκαταληκτούν

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: θα σου λέω κάθε φορά

δύο λέξεις και θα μου λες αν ταιριάζουν.

Μήλο

Φύλλο

Τρένο

ρόδα

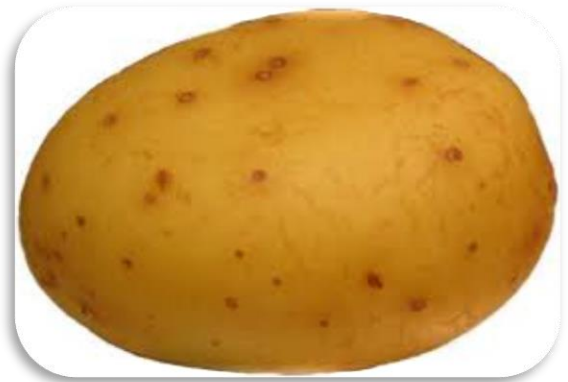
Σαλόνι

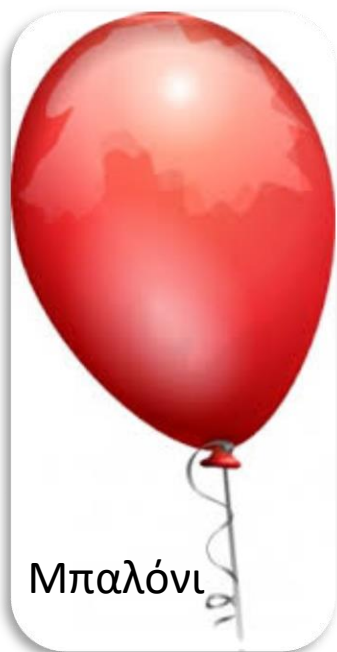
Βαγόνι

Ντομάτα

Πατάτα

Μπαλόνι

Καρέκλα

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Θα σου πω τρεις λέξεις και θα μου πεις ποια ταιριάζει με την πρώτη εικόνα.

- Επίγνωση ότι οι λέξεις χωρίζονται σε συλλαβές

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: θα σου λέω κάθε φορά μια σπασμένη λέξη και θα λες ποια λέξει είναι.

-
1. Έ-να ➡
  2. Ω-ρα ➡
  3. Ό-χι ➡
  4. Αί-μα ➡
  5. Χέ-ρι ➡
  6. Μή-λο ➡
  7. Μπά-λα ➡
  8. Πά-πια ➡
  9. Πόρ-τα ➡
  10. Βάρ-κα ➡
  11. Πο-ντί-κι ➡
  12. Πα-τά-τα ➡
  13. Πα-πού-τσι ➡
  14. Μπου-κά-λι ➡
  15. Κα-ρέ-κλα ➡
  16. Μπι-σκό-το ➡
  17. Ρο-δά-κι-νο ➡
  18. Πα-ρα-μύ-θι ➡
-

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Θα σου πω κάποιες αργά χειροκροτώντας να μου πεις πόσα παλαμάκια ακούς σε κάθε λέξη.

---

1. Μήλο Μή-λο (δυο παλαμάκια)

2. Φως φως

3. Τρένο τρέ-νο

4. Άλογο ά-λο-γο

5. Ποτήρι πο-τη-ρι

6. Παλτό παλ-το

7. Δέμα δέ-μα

8. Τραπέζι τρα-πέ-ζι

9. Παράθυρο πα-ρά-θυ-ρο

10. Κουτάλι κου-τά-λι

➤ Αναγνώριση ότι οι λέξεις ενδέχεται να αρχίζουν από το ίδιο γράμμα

Οδηγία δραστηριότητας: Παρακάτω υπάρχουν κάποιες εικόνες ποια εικόνα αρχίζει από / α /

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Παρακάτω υπάρχουν κάποιες εικόνες
ποια εικόνα αρχίζει από / φ /

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Παρακάτω υπάρχουν κάποιες εικόνες
ποια εικόνα αρχίζει από / π/

- Αναγνώριση ότι οι λέξεις ενδέχεται να τελειώνουν με την ίδια συλλαβή .**ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ:** Θα σου λέω κάποιες λέξεις και θα μου πεις ποια γραμματάκια ακούς στο τέλος .

-
1. *χώμα σώμα*
  2. *Τρένο Λάμπα*
  3. *Λαιμό Νερό*
  4. *Χέρι Μέλι*
  5. *Κουνέλι σύννεφο*
  6. *Φεγγάρι δέντρο*
  7. *Καράβι φανάρι*
  8. *Σοκολάτα σαρδέλα*
  9. *Τηλεόραση αστερίας*
  10. *Τηλέφωνο άνεμος*
-

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Θα σου λέω κάποιους ήχους και θα τους ενώνεις για να βρεις ποια λέξη είναι.

1. /o/ /r/ /a/ ώρα

2. /t/ /i/ /r/ /i/ τυρί

3. /x/ /a/ /r/ /a/

4. /m/ /i/ /l/ /o/

5. /s/ /i/ /k/ /o/

6. /t/ /a/ /ks/ /i/ /d/ /i/

7. /k/ /a/ /m/ /e/ /r/ /a/

8. /s/ /e/ /l/ /i/ /n/ /i/

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Τώρα θα σου πω κάποιες λέξεις και θα τις χωρίσεις σε ήχους.

1. Φως /f/ /o/ /s/
2. Μάνα /m/ /a/ /n/ /a/
3. Σύκο
4. Μωρό
5. Ωραίο
6. Σαλάμι
7. Μεγάλο
8. Αγελάδα
9. Βαρέλι
- 10.Καράβι

➤ Φωνολογικές ομοιότητες

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Θα σου λέω κάθε φορά δύο λέξεις και θα μου λες αν είναι η ίδια.

1. Δάσος – βάσος
2. Βόδι – βόδι
3. Κήπος – κύτος
4. Ρέμα – ψέμα
5. Ντόρα – μπόρα
6. Χέρι – χέρι
7. Καλάθι – καλάφι
8. Νερό – νερό

➤ Δημιουργία ομοιοκαταληξίας

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Θα σου λέω κάθε φορά από μία λέξη και θα μου βρεις μία που να ταιριάζει με αυτή.

1. Κότα – μπότα
2. Μπάλα – σκάλα
3. ρόδι
4. άστρο
5. σκαλί
6. μπαλόνι
7. χελώνα
8. κουκούτσι
9. κανάτα

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΦΩΝΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΞΑΣΚΗΣΗΣ

- Ευαισθητοποίηση του παιδιού με ήχους του περιβάλλοντος για να κατανοήσει τους ήχους/ φωνήματα.(Μπορούν να γίνουν και με μαγνητοφώνηση με διάφορους ήχους ζώων ή θορύβων κ.τ.λ)

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Στο παιχνίδι του λούνα παρκ το κοριτσάκι φωνάζει ααααα

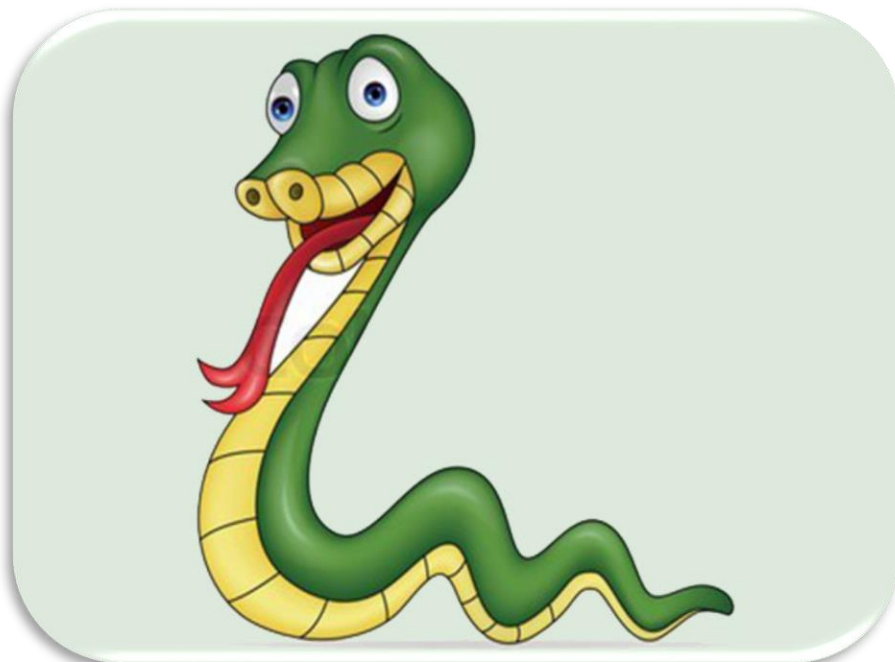
ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Ο λύκος φωνάζει δυνατά ουουουου.

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: οοοοοο!!! Φωνάζει τα παιδιά μόλις ανοίγει το δώρο του.

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: σσσσσσ!!! Κάνει το φίδι που σέρνεται.

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: μμμμμ κάνει η αγελάδα.

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: χχχχχ κάνει ο κύριος που κοιμάται και ροχαλίζει.

- Διαχωρισμός και κατανόηση των ορίων των λέξεων και των φράσεων.

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Θα ακούς κάθε φορά δύο λέξεις ,η κάθε λεξούλα έχει μια μπάλα.

ΠΙΝΕΙ

ΧΥΜΟ

ΠΕΣ ΤΟ ΓΡΗΓΟΡΑ : ΠΙΝΕΙ ΧΥΜΟ

ΒΛΕΠΕΙ

ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ

ΠΕΣ ΤΟ ΓΡΗΓΟΡΑ: ΒΛΕΠΕΙ ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ

ΤΗΓΑΝΙΤΕΣ

ΠΑΤΑΤΕΣ

ΠΕΣ ΤΟ ΓΡΗΓΟΡΑ: ΤΗΓΑΝΙΤΕΣ ΠΑΤΑΤΕΣ

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Τώρα θα ακούς κάθε φορά μία λέξη ,η
κάθε λέξη έχει μία μπάλα.

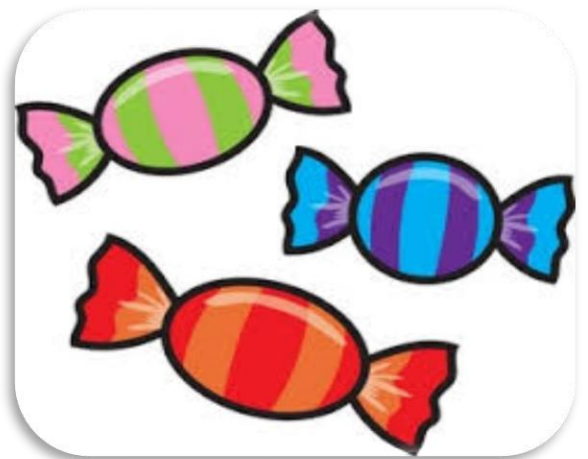
ΔΩΡΟ

ΠΑΡΑΜΥΘΙ

ΖΩΝΗ

ΚΑΡΑΜΕΛΕΣ

ΤΟ

ΜΕΛΙ

Ο

ΓΙΑΤΡΟΣ

Η

ΓΑΤΑ

ΣΤΟ

ΔΕΝΤΡΟ

ΠΕΣ ΤΑ ΓΡΗΓΟΡΑ: ΤΟ ΜΕΛΙ, Ο ΓΙΑΤΡΟΣ, Η ΓΑΤΑ, ΣΤΟ ΔΕΝΤΡΟ.

➤ Ευαισθητοποίηση στο διαχωρισμό των συλλαβών.

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Κάθε λέξη χωρίζεται με δύο παλαμάκια.

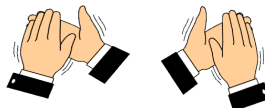
Ω - ΡΑ ΩΡΑ

ΑΙ - ΜΑ ΑΙΜΑ

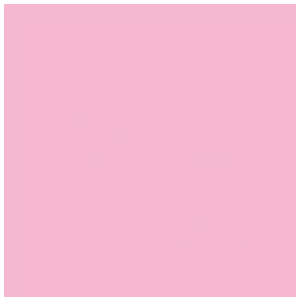
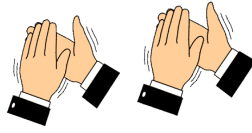
ΔΟ - ΝΤΙ ΔΟΝΤΙ

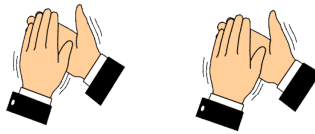
ΡΟ - ΔΙ

ΡΟΔΙ

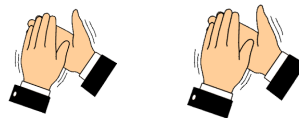
ΡΟ - Ζ

ΡΟΖ

ΠΑ - ΠΙ

ΠΑΠΙ

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Τώρα θα σου πω κάποιες λέξεις που χωρίζονται σε δύο μέρη.

1

2

1. Μέρα
2. Σώμα
3. Τρένο
4. Πόδι
5. Λάδι
6. Μπάλα
7. Ένα
8. Όχι
9. Στόμα
10. Δέμα

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Κάθε λέξη χωρίζεται σε τρία παλαμάκια.

ΜΠΑ - ΝΑ - ΝΑ

ΜΠΑΝΑΝΑ

Ε - ΛΑ - ΦΙ

ΕΛΑΦΙ

ΛΕ - ΜΟ - ΝΙ

ΛΕΜΟΝΙ

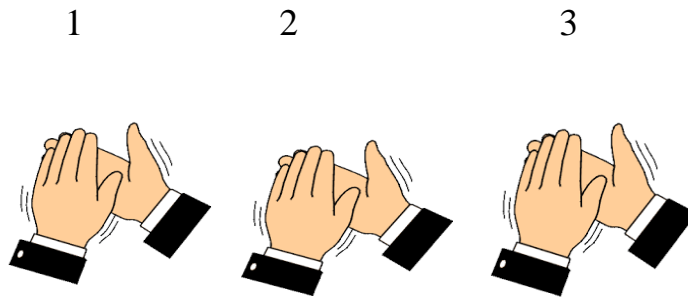

ΜΠΑ - ΛΟ - ΝΙ

ΜΠΑΛΟΝΙ

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Τώρα θα σου πω κάποιες λέξεις και θα τις χωρίσεις εσύ σε τρία μέρη.

1. Μπισκότο
2. Καπούζι
3. Μπαλόκι
4. Στολίδι
5. Λεμόνι
6. Πεπόνι
7. Τραπέζι
8. Αστέρι
9. Μεσημέρι
10. λουλούδια

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Κάθε λέξη χωρίζεται σε τέσσερα παλαμάκια.

ΠΕ - ΤΑ - ΛΟΥ - ΔΑ ΠΕΤΑΛΟΥΔΑ

ΠΟ - ΔΗ - ΛΑ - ΤΟ ΠΟΔΗΛΑΤΟ

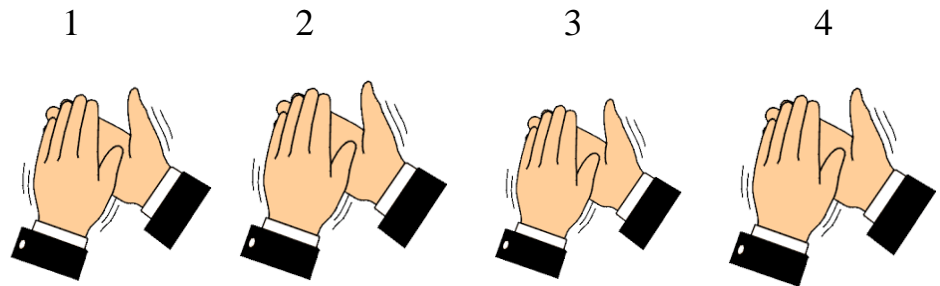
ΧΑ - ΜΟ - ΜΗ - ΛΙ ΧΑΜΟΜΗΛΟ

ΡΟ - ΔΑ - ΚΙ - ΝΟ ΡΟΔΑΚΙΝΟ

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Τώρα θα σου που κάποιες λέξεις και θα τις χωρίσεις σε τέσσερα μέρη.

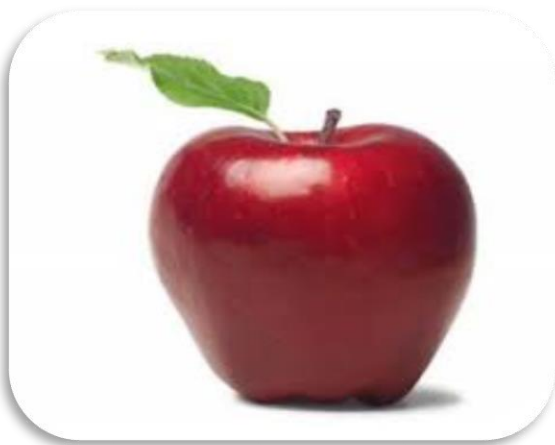
1. Παράθυρο
2. Σαπουνάδα
3. Αγκινάρα
4. Κατσαρόλα
5. Σοκολάτα
6. Λεμονάδα
7. Πεταλούδα
8. Ροδάκινο
9. Πορτοκάλι
10. Σουβλάκι

➤ Ευαισθητοποίηση στις ομοιοκαταληξίες

Σε αυτή την κατηγορία θα βάλουμε και κάποιες ενδεικτικές δραστηριότητες με κατηγορίες λέξεων , στην κλινική πράξη ευαισθητοποιούμε το παιδί σε όλες τις κατηγορίες .

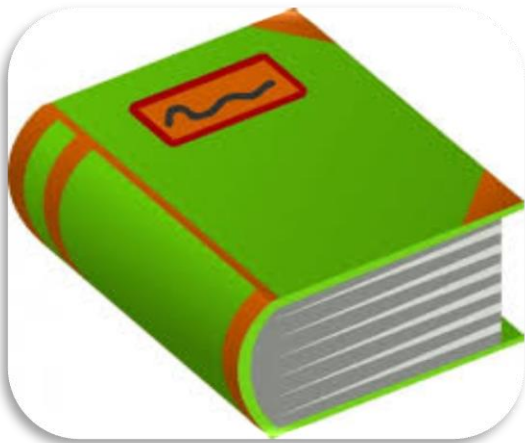
ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Θα σου λέω κάθε φορά δύο λέξεις και θα μου λες αν ταιριάζουν ή όχι.

Μήλο

ξύλο

Βιβλίο

τάξη

Σκάλα

Μπάλα

Πορτοκάλι

Μέλι

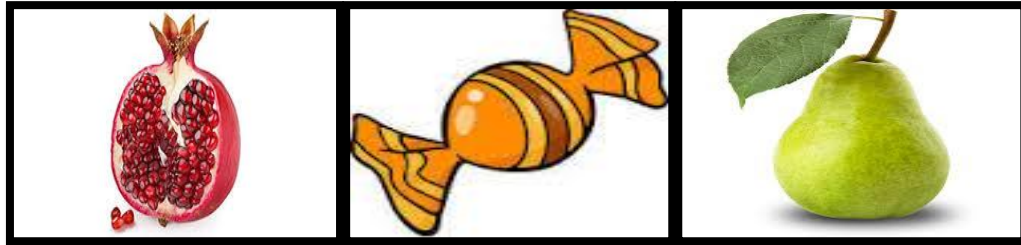

Κουλούρι

Αγγούρι

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Βρες και ένωσε τις εικόνες που ταιριάζουν στην πρώτη σειρά με τις εικόνες που είναι από κάτω.

Ρόδι

Καραμέλα

αχλάδι

Λάδι

ομπρέλα

Πόδι

(μπριζόλα-κατσαρόλα,σούπα-κούπα,κότα-μπότα,κασέτα-ομελέτα)

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Βρες αυτό που ταιριάζει.

Μέσα στο σκοτάδι είδα ένα.....

Λύκο

φεγγάρι

Μπισκότο

Έπεσε η γάτα μέσα στη .....

Λίμνη

Σοκολάτα

Κούπα

Κάτω απ' την τραμπάλα ήτανε μια.....

Καρύδα

Μπάλα

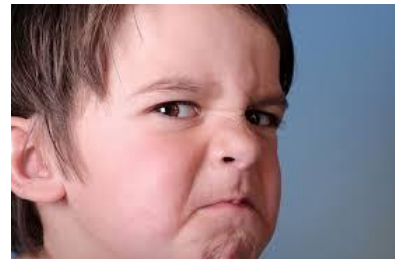
κούκλα

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΜΕ ΛΕΞΕΩΝ ΑΝΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ

/αδι /

/ονο/

Ζυμώνω

Απλώνω

θυμώνω

/αλα/

Μπάλα

Γάλα

Γυάλα

➤ Εντοπισμός αναγνώριση αρχικού φωνήματος.

Σε αυτή την κατηγορία θα μπου ενδεικτικές δραστηριότητες σε κάποιους ήχους/φωνήματα. Στην κλινική πράξη δουλεύουμε με όλους τους ήχους .

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Παρακάτω είναι κάποιες εικόνες που έχουν κάποιο κοινό, αρχίζουν από την ίδιο ήχο το / α

A a

(αστέρι, άλογο, ανανάς, αεροπλάνο)

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Παρακάτω είναι κάποιες εικόνες που έχουν κάποιο κοινό, αρχίζουν από την ίδιο ήχο το / Ο/.

Ο ο

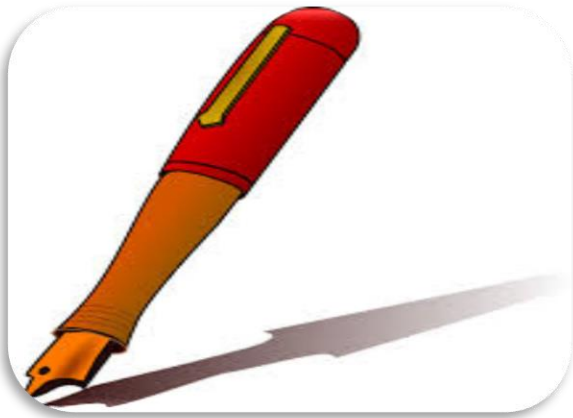

(ομπρέλα, ομελέτα, οδοντόβουρτσα, οδοντόκρεμα)

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Παρακάτω είναι κάποιες εικόνες που έχουν κάποιο κοινό, αρχίζουν από τον ίδιο ήχο το / Π /

Ππ

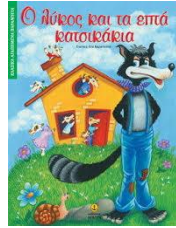

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Βάζουμε στο καρότσι του σούπερ μάρκετ όσα πράγματα αρχίζουν με την λέξη / **ααα** / (π.χ ααα όπως αγγούρι)

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Βάλε μέσα στο σάκο του Άγιου Βασίλη τα παιχνίδια που αρχίζουν με /πππ/ όπως πατίνι

➤ Κατανόηση της διαφοράς συλλαβής και φωνήματας.

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Παρακάτω είναι κάποιες εικόνες
πρώτα θα λέμε τη συλλαβή και μετά τον ήχο κάθε εικόνας.

Μήλο

μη

μ

Μπάλα

μπα

μπ

Πουλί

Που

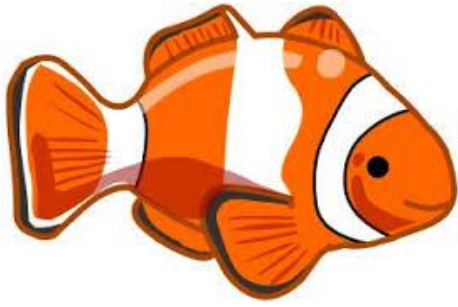
π

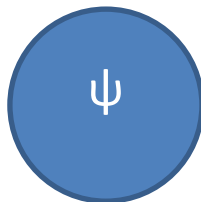
Γάλα

Γα

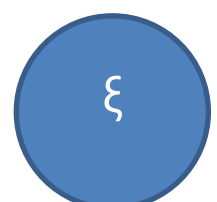
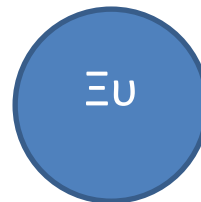
γ

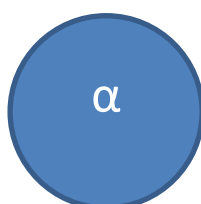
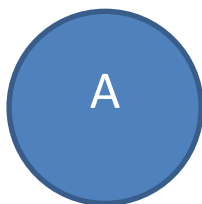
Ψάρι

Ξύλο

Αλάτι

Φεγγάρι

➤ Εντοπισμός αναγνώριση τελικού φωνήματα.

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Κάθε φορά θα σου λέω μία λέξη από τις παρακάτω εικόνες και θα λες ποιον ήχο ακούς στο τέλος.

(π.χ στη λέξη ροζ στο τέλος ακούγεται το ζζζ)

ΟΔΗΓΙΑ

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Βρες ποια λέξη από τις παρακάτω εικόνες έχουν το ήχο/ ζ/ στο τέλος.

Πουλόβερ

Πατινάζ

Ομπρέλα

χυμός

➤ Αναγνώριση μεσαίου φωνήματος.

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Παρακάτω είναι κάποιες εικόνες με λέξεις . Σε κάθε λέξη θα μου λες ποιον ήχο ακούς στη μέση. Για παράδειγμα στη λέξη σεφ στη μέση ακούγεται το εεε.

Σεφ

ένα

ζώα

λακ

Ζάρι

Πάντα

Βάζο

Μάτι

Κούκλα

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Κάθε φορά θα βλέπεις δύο εικόνες και θα λες αν έχουν το ίδιο φώνημα στην μέση ή διαφορετικό.

Χολ

Μπολ

ένα

ώρα

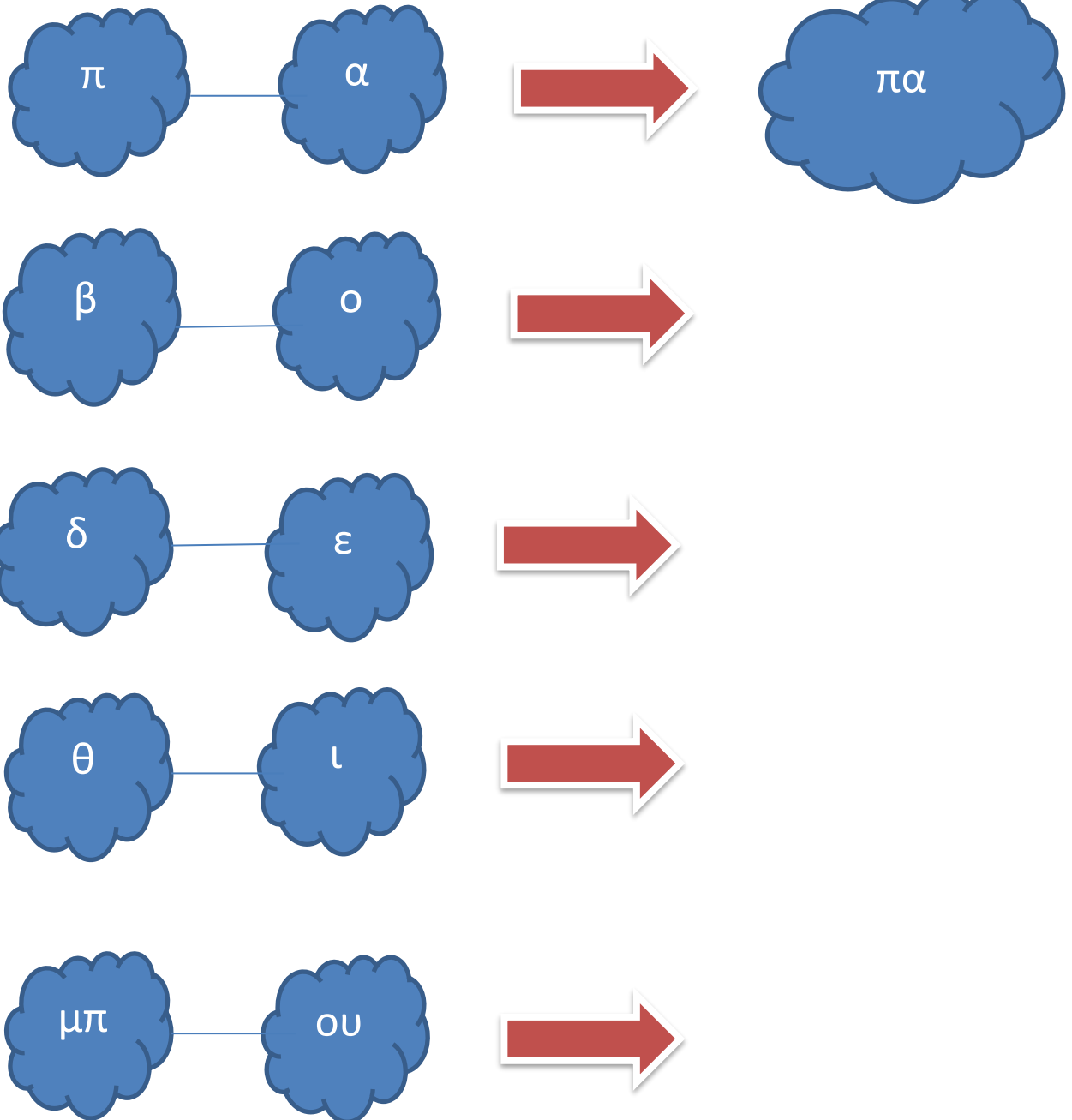
Σουτ

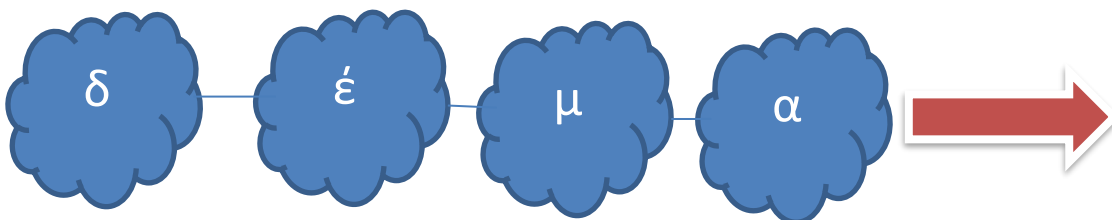
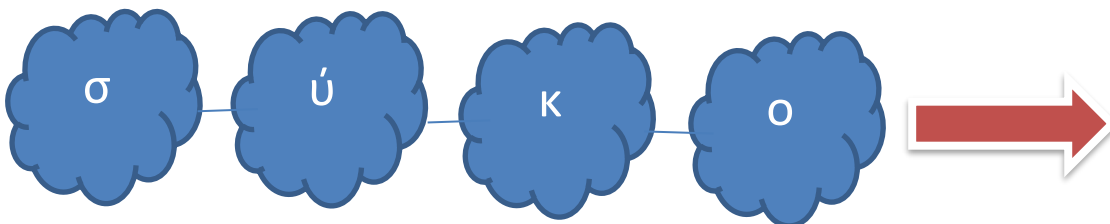
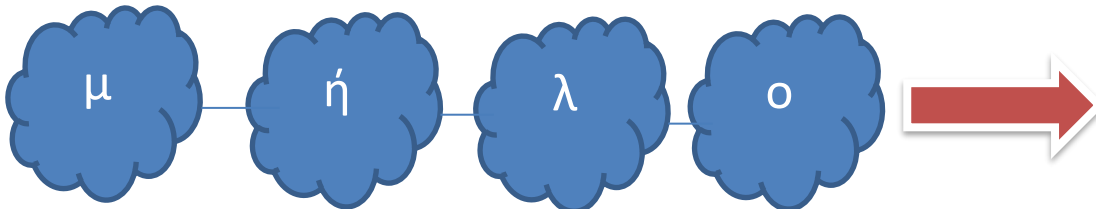
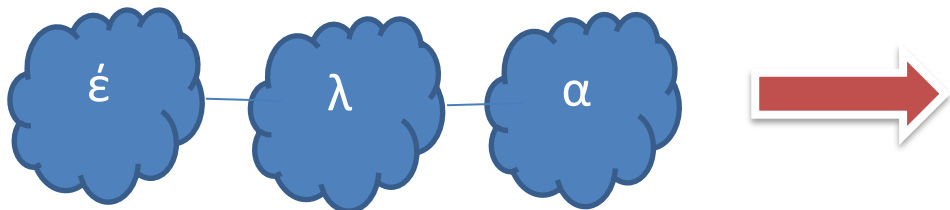
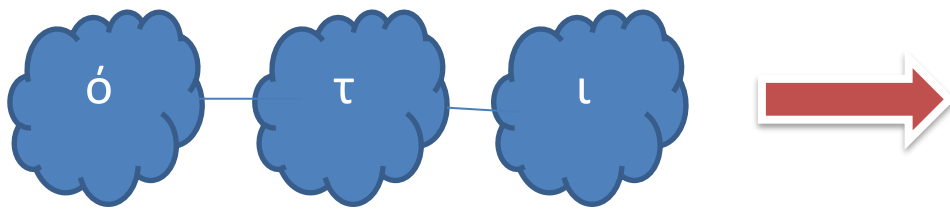
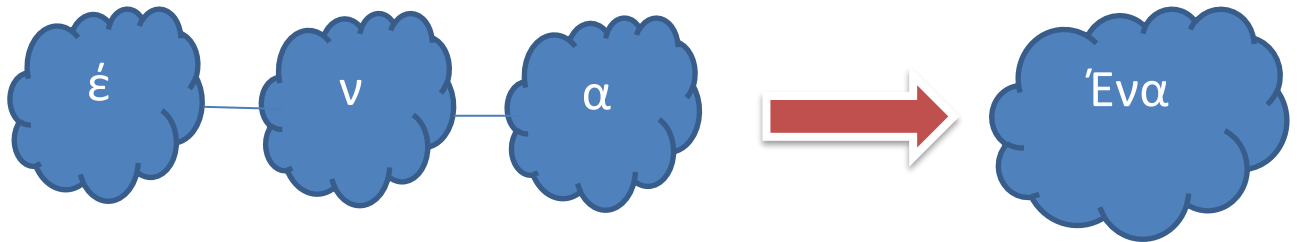
κλόουν

➤ Κατανόηση κατάτμησης και συγκερασμού φωνημάτων.

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Κάθε σύννεφο είναι ένας ήχος . Όταν ενώσουμε τους ήχους με όλα τα συννεφάκια κάνουμε μια λέξη και γίνεται ένα μεγάλο σύννεφο.

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Τώρα θα σου λέω τρεις ήχους και μετά με τέσσερα, (συννεφάκια)και θα φτιάχνεις την λέξη.

ΟΔΗΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ: Κάθε φορά θα σου λέω μία λέξη και να την σπας σε συννεφάκια ήχους.

Όλα →

Θες

Ροζ

Δύο

Έξι

Εσύ

Στο

Φως

Όρα

Σώμα →

Γάλα

Ψάρι

Μπάλα

Πίτσα

Δώρο

Σουτ

Γκολ

Κότα

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική:

1. Γαβριηλίδου, Ζ. (2003). *Φωνητική συνειδητοποίηση και διόρθωση παιδιών προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Γιώργος Δαρδανός. Πανελλήνιος Σύλλογος Λογοπεδικών, (1995). Δοκιμασία Φωνητικής και Φωνολογικής εξέλιξης. Αθήνα : ΠΣΛ
2. Μανωλίτσης, Γ., (2000). *Μέτρηση και αξιολόγηση μεταγλωσσικών ικανοτήτων παιδιών ηλικίας 5-6 ετών*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη
3. Μουζάκη, Α., Πρωτόπαπας, Α. & Τσαντούλα, Δ. (2007). *Προσχολικοί δείκτες πρόγνωσης αναγνωστικών δεξιοτήτων στην Α δημοτικού*. Επιστήμες της Αγωγής, 1, 71 – 88.
4. Μπαμπινιώτης, Γ.,(1998).*Θεωρητική γλωσσολογία. Εισαγωγή στη Σύγχρονη Γλωσσολογία*. Αθήνα. Μ.Ρωμανός ΕΠΕ
5. Νικολόπουλος, Ν.,(2002). *Η φωνολογική ενημερότητα ως παράγοντας συμβολής στην ανάπτυξη της αναγνωστικής και ορθογραφικής ικανότητας*. Πάτρα: Αρέθας.
6. Παντελιάδου, Σ. (2000). *Μαθησιακές δυσκολίες και εκπαιδευτική πράξη: Τι και γιατί;* Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.
7. Πόρποδας, Κ. (2002). *Η Ανάγνωση*. Πάτρα: Αυτοέκδοση.
8. Πόρποδας, Κ., (2003). *Διαγνωστική αξιολόγηση και αντιμετώπιση των μαθησιακών δυσκολιών στο δημοτικό σχολείο (Ανάγνωση, ορθογραφία, δυσλεξία, μαθηματικά)*. Πάτρα: Αυτοέκδοση
9. Τζουριάδου, Μ.,(1995). *Παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες*. Θεσσαλονίκη. Προμηθεύς.

10. Τζουριάδου, Μ., (1994) *Ο λόγος του παιδιού της προσχολικής ηλικίας*. Θεσ/κη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο. Υπηρεσία Δημοσιευμάτων
11. Τσόμσκυ, Ν., (2003). *Η αρχιτεκτονική της γλώσσας*. Αθήνα. Αναστοχασμός.
12. Χριστιανόπουλος, Κ., (2012). *Κλινικό εγχειρίδιο ψυχιατρικής παιδιών και εφήβων*. Θεσσαλονίκη: Προμηθεύς.

Ξένη

1. Bentin, S., (1992). *Phonological Awareness, Reading, and Reading Acquisition: A Survey and Appraisal of Current Knowledge*. Haskins Laboratories Status Report on Speech Research. SR-111 / 112. 167-180
2. Beveridge, M., Conti- Ramsden, G., (1997). *Language and Communication in People with Learning Disabilities*. USA: Routledge
3. Bloom, L., Haley, M., (1978). *Language development and Language disorders*. Macmillan; 1st edition
4. Blachman, A., B., (1994). *Phonological Awareness*. Handbook of Reading research. (27) (3).
5. Catts, H. W., Fey, M. E., Zhang, Z., & Tomblin, J. B. (1999). *Language basis of reading and reading disabilities: Evidence from a longitudinal investigation*. Scientific

6. Catts, H., & Kamhi, A. (1999). *Causes of reading disabilities*. In H.Catts, & A. Kamhi (Eds.), *Language and reading disabilities*. Boston: Allyn & Bacon
7. Chard, D.,J., Dickson, S., V.,(1999). *Phonological Awareness. Instructional and Assessment Guidelines*. *Intervention in School and Clinic* Volume 34, Number 5 pp. 261-270 Copyright 1999 by PRO-Ed, Inc.
8. Erdogan,O., (2011). *Relationship between the Phonological Awareness Skills and Writing Skills of the First Year Students at Primary School*. *Educational Sciences: Theory & Practice* - 11(3) • Summer • 1506-1510 ©2011
9. Fuchs, D., Fuchs, L., Compton, D.,(2004). *Identifying Reading Disabilities by responsiveness- to instruction: specifying measures and criteria*. The H.W. Wilson Company
10. Hempenstall, K.,(2002).*Phonological processing and phonics: Towards an understanding of their relationship to each other and to reading development*. *Australian Journal of Learning Disabilities*. (7).
11. Maclean, M., Bryant, P., & Bradley, L. (1987). *Rhymes, nursery rhymes, and reading in early childhood*. *Merrill-Palmer Quarterly*, 33, 255-281.
12. Morais, J.,Cary, L., Alegria, J., Bertelson, P., (1979). *Does awareness of speech as a sequence of phones arise spontaneously?* *Cognition* 7 (323- 331).
13. Mounin, G., (2003). *Κλειδιά για τη Γλωσσολογία*. (Μεταφ) Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Α., Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
14. Nespor, M. (1999). *Φωνολογία*. (μεταφ.) Παπασταύρου, Άννα Νάτσης, Αθανάσιος Ράλλη. (επιμ.) Ράλλη Αγγελική. Αθήνα: Πατάκη
15. Saussure, F.,(1979).*Μαθήματα γενικής γλωσσολογίας*. Αθήνα. Εκδόσεις Παπαζήση.
16. Sheridan, M.(1997), *From Birth to Five Years*. New York. Routledge

17. Stanovich, Keith E. (1993). *Romance and Reality*. Reading Teacher, 47(4).
18. Wagner, K., Torgesen, K., Rashotte, A., (1994). *The development of reading related phonological processing abilities: new evidence of bi-directional causality from a latent variable longitudinal study*. Development Psychology. (30). 73- 88.
19. Wagner, R. K., & Torgesen, J. K. (1987). *The nature of phonological processing and its causal role in the acquisition of reading skills*. Psychological Bulletin , 101 (2).
20. Yopp, Hallie Kay (1992). *Developing Phonemic Awareness in Young Children*. Reading Teacher, 45(9)

Διαδίκτυο:

1. Knoblauch, L., (2008). What is Phonological Awareness.
<https://www.superduperinc.com/handouts/pdf/172%20phonological%20awareness.pdf>
2. Τηλιοπούλου, Μ. Η Φωνολογική ενημερότητα στην ελληνική ως δεύτερη γλώσσα.
<file:///C:/Users/tom/Downloads/%CE%A6%CF%89%CE%BD%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE%20%CE%B5%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CF%81%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1%20%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD%20%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE%20%CF%89%CF%82%20%CE%B4%CE%B5%CF%8D%CF%84%CE%B5%CE>

[F%81%CE%B7%20%CE%B3%CE%BB%CF%8E%CF%83%CF%83%CE%B1%20\(7\).pdf](#)

3. <http://www.selle.gr/kids.php>

ανακτήθηκε την 25/07/2016

4. <http://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/3612/1058.pdf>

ανακτήθηκε την 15/09/2016

5. <http://www.slideshare.net/psaltakis/ss-8995608>

ανακτήθηκε την 15/09/2016

6. <http://blogs.sch.gr/kdayles/files/2010/06/voulgaris.pdf>

ανακτήθηκε την 26/09/2016

7. <http://www.edra.edu.gr/%CE%B1%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%B1/ite>

[m/88-%CE%BC%CE%BF%CF%81%CF%86%CE%AD%CF%82-](#)

[%CE%BA%CE%B1%CE%B9-](#)

[%CF%84%CF%8D%CF%80%CE%BF%CE%B9-](#)

[%CE%B4%CF%85%CF%83%CE%BB%CE%B5%CE%BE%CE%AF%CE](#)

[%B1%CF%82](#)

ανακτήθηκε την 27/09/2016